هەنگاوێك لەسەر ڕێگەی
لێکۆڵینەوەی
(دیوانی سالم) دا

محەممەدعەلی قەرەداغی
ئەندامی کارای ئەکادیمیای کوردی

کوردستان ـ هەولێر
٢٠٠٩

- ناوی کتێب : هەنگاوێك لەسەر ڕێگەی لێکۆڵینەوەی (دیوانی سالم) دا
- ئامادەکردنی : محەممەدعەلی قەرەداغی
- سەرپەرشتی هونەری و بەرگ : محەمەد زادە.
- تیپچنین: عەبدولحەمید عەزیز ڕەسوڵ ـ زاهیر عومەر وەلی .
- هەڵەچنی : شێرزاد فەقێ ئیسماعیل.
- بڵاوکراوەی ئەکادیمیای کوردی، ژمارە (٥٥).
- تیراژ: ٥٠٠ دانە .
- لە کتێبخانەی گشتی هەولێر، ژمارەی سپاردنی (٤٥٠)ی ساڵی (٢٠٠٩) ی دراوەتێ.

پێشەکی

ئەستوونەکانی کۆشك و ساختمانی شیعری کلاسیکیی کوردی تا ئێستە وەك پێویست کاریان بۆ نەکراوە و، ئەوەی ئەشێ و ئەبێ بۆیان بکرێ ئەنجام نەدراوە. هەرچەند بنەماڵەی مامۆستای مودەڕیس دەستپێشخەرییان بۆ نالی و مەحوی کردووە و چاوەڕوانی زیاتریشیان لێ دەکرێت و، مامۆستا حەمە بۆریش ڕەنجێکی فەرهادانەی بۆ مصطفا بەگی کوردی داوەو، نزیکە چاوی خوێنەرانی کورد و شەیدایانی ئەدەبی کلاسیکی و کەلتووری دێرینی پێ ڕوون ببێتەوەو، کەلێنێکی گەورەیش لە کتێبخانەی کوردیدا پڕ بکاتەوە[1].

(دیوانی سالم) یەکێکە لەو دیوانە پڕ بایەخانەی لە کتێبخانەی کوردیدا جێگەی چۆڵەو، کەلێنێکی پڕنەکراوەی بۆ دانراوە. دەمێکیشە هەر لە سەردەمی ژیانی خوالێخۆشبوو مامۆستای نەمر مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیسەوە خوێنەرانی کورد چاویان بڕیوەتە دەست و قەڵەمی بنەماڵەی مامۆستای مودەڕیس بۆ پڕکردنەوەی ئەو کەلێنە، بەڵام ئەم چاوەڕوانییە زۆری خایاندو، هیوادارین زۆر لەمە زیاتر ئەو چاوەڕوانییە درێژە نەکێشێت.

منیش بەش بەحاڵی خۆم کە ـ بە پێی توانای خۆم ـ جارجار خۆم ئەخەمە ئەم مەیدانەو، چۆن بۆم بلوێت خزمەت دەکەم، لە سەرەتاوە بڕیاری ئەوەم داوە بە شوێن بەرهەمی شاعیرانی نەناسراو و خزمەتنەکراو و، بەرهەمی بێناز و نزیکە بەلادا بگەڕێم و، تا ئەو جۆرە بەرهەمانە هەبن کەمتر خۆم لە قەرەی بەرهەمی شاعیرانی ناودار و ناسراو بدەم[2].

هەرچەندە هەندێ جار ئەم ڕچەم بەزاندووە و خۆم لەسەر ڕێگەی خزمەتی گەورە شاعیراندا دیوەتەوە. ئەوەیش هۆی تایبەتیی خۆی هەبووە.

لە زووەوە ئاگاداری هەوڵ و کۆششی بنەماڵەی مامۆستای مودەڕیسم بۆ لێکۆڵینەوەی (دیوانی سالم)و، گەلێ جار گلەییم لە کاکە حەمە کردووەو، هەندێ جار هانم داوەو، هەندێ جاریش دەستی کۆمەکیی و یارمەتیم لە ڕێگەی دۆزینەوەو و پێشکەشکردنی بەرهەمی سالمەوە بۆ درێژ کردووەو، بەڵێنی کۆمەکیی زیاتریشم داوە و سووریشم لەسەر ئەو بەڵێنەم.

---

[1] بەری ڕەنجەکەی مامۆستا حەمە بۆر لێکۆڵینەوەیەکی قووڵی دیوانی کوردییە کە ماوەیەکە لە دەزگای ئاراس لە ژێر چاپدایە.

[2] هەر لە سەرەتای دەستبەکاربوونمەوە لە کۆکردنەوەی کەلەپووری کوردیدا ئەمە ڕێبازم بووە، بڕوانە: کەشکۆڵی کەلەپووری ئەدەبی کوردی بەرگی یەکەم چاپخانەی (الحوادث) بەغداد، ١٩٨٠ چاپی یەکەم ل: ٧.

به هیوای ئەوەی ئەم هەنگاوەم ـ لێرەدا ـ هاندەرێك بێت بۆ كاكە حەمە تا گەرمتر و چالاكانەتر كار بۆ دیوانی سالم بكات و، منیش دەستەبارەی خۆم بخەمە سەر خەرمانی دیوانی سالم، موژدەی ئەوە بە كاكە حەمە و خوێنەرانی ئازیز دەدەم كە گەنجینەیەكی نایابی شیعری سالم دەستكەوتووە، شیاوی ئەوەیە پەلە لە ناساندنیدا بە مێژووی ئەدەبی كوردی و دەستخەتخانەی كوردی بكرێت.

لەم ماوەدا برای بەنرخم كاك مەلا عوثمانی موفەتیش لە بەڕێوەبەرایەتی ئەوقافی سلێمانی هەواڵی ئەوەی پێدام (دەستخەتێكی دیوانی سالم)ی چنگ خستووە. بەڵێ زۆری نەخایاند دەستخەتەكەی بۆ هێنام. وەك پیشەی هەمیشەیشی بەرانبەر بە من، ماوەی ئەوەی دام سوودی لێ وەربگرم.

كە سەرنجی دەستخەتەكەم دا ـ وەك لەمەولا باسی دەكەم ـ بینیم گەنجینەیەكی كەموێنەی دەستخەتخانەی كوردییەو، دیوانێكی نایابی بەشی زۆری شیعرەكانی سالمە و جگە لە شیعرە كوردییەكانی بەشێك شیعری فارسیشی تێدایە.

بۆیە ئەمەم بە هەل زانی كە ئەم دەستخەتەیش بە دەستخەتخانەی كوردی بناسێنم و، لە پەنای ئەمیشدا باسی چەند سەرچاوەیەكی دیكەی دیوانی سالم بكەم و، ئەم دیوانەش لە تەك دیوانە چاپەكەدا سوكە بەراوردێك بكەم و، ئەو پارچە شیعرانەی كە لەم دەستخەتەدان و تا ئێستە بڵاو نەكراونەتەوە، بۆ یەكەم جار بڵاویان بكەمەوە، بۆ ئەوەی كەرەستەیەكی نوێی لێكۆڵینەوەی ئەم جارەی دیوانی سالم بێت.

بەڵام دەبێ ئەوە بڵێم: كاری سەرەكیم لەم هەلەدا تەنها بۆ بڵاوكردنەوەی شیعرە بڵاونەكراوەكانی ئەم دەستخەتەیە، ئەویش بێ لێكۆڵینەوەی ورد، بەڵكو هەوڵم داوە شیعرەكان بە گوێرەی توانا و بۆچوونی خۆم بێنمەوە سەر رێنووسی باوی كوردی. بۆ ئەمەیش سوودم لەو سەرچاوانەی لای خۆم وەرگرتووە.

پێش ئەوەی ئەو سەرچاوانە ـ بە كورتی ـ بە خوێنەر بناسێنم دەمەوێ دوو سێ شت روون بكەمەوە:

یەكەم: ئەم شیعرانەی لێرەدا بڵاویان دەكەمەوە بۆ یەكەم جار بڵاو دەكرێنەوەو نەمدیوە پێش ئێستە كەس بڵاوی كردبنەوە، لەبەر ئەوە هێنانەوە سەر رێنووسی كوردییان كارێكی ئاسان نییەو، ئەگەر لە بۆچوونەكانمدا هەڵەم هەبێت و، مەبەستم نەپێكابێت و، بە دروستی دەقەكەم بۆ نەخوێنرابێتەوە... شتێكی ئێرەتییەو، جێگەی باسێكی ئەوتۆ نییە.

دووەم: سەرەڕای ئەو خاڵەی سەرەوەیش بە سەرنجدانێکی دیوانی سالم بۆمان دەردەکەوێت ئەگەر نالی لە شیعرەکانیدا وردەکاری کردووەو وشەی وای بەکار هێناوە چەند ماناو خوێندنەوە هەڵبگرێت و، لە دووتوێی وشەکانیدا داوی وردی ناوەتەوە.. ئەوە (دیوانی سالم) ڕواڵەتێکی دیکەی تایبەتی خۆی هەیە: سالم ئاوێنەی ڕۆشنبیریی ئەو سەردەمەیە کە تیایدا ژیاوەو، ڕووداو و بابەت و، دیمەن و، بارو دۆخی ڕۆشنبیریی خەڵکەکە و، کلتووری ئەو سەردەمە ـ و کۆنتریشی ـ لە هەگبەی بیریدا خەست و چڕ پاراستووەو، لە کاتی شیعروتندا بە قەڵەمی بیری بابەتی جۆراوجۆری لەو هەگبە هەڵگۆستووەو، کردوونی بە هەوێنی شیعرەکانی و، لە زۆری شیعرەکانیدا لە هەر بەیتێکدا چیرۆکێ، داستانێ، ڕووداوێکی مێژوویی، بابەتێکی فەلسەفی، بەند و باوێك، پەندێك، قسەیەکی نەستەق، ئایەتێك، حەدیثێك، بەیتێك لە شیعری شاعیرانی پێشووی... وەستایانە لە چوارچێوەی بەیتەکەدا ساچاندووە و، خوێنەری ئەمڕۆ ـ و بگرە لێکۆڵەرەوانیش ـ ئاگای لە زۆری ئەو باس و خواستانە نییەو، بۆ دۆزینەوەیان و تێگەیشتن لە مەبەستی سالم لە شیعرەکەیدا کات و گەڕان و پشکنینی زۆری ئەوێت تا ـ ئەگەر لە توانادا بێت ـ دەگاتە ئەو مەبەستەو پەی بەو مانا دەبات کە سالم لە ژێر تارمایی شیعرەکەیەوە ئاماژەی وردی بۆ دەکات.[٣]

سێیەم: سالم لە هەندێ شوێندا بە چڕی باسی داب و نەریتی ئەو سەردەمەی لە بوارێك لە بوارەکاندا کردووە، کە ئێستە ئەو داب و نەریتانە وەك ئەوسا نەماونەتەوەو، ڕواڵەتیان کاڵ بوەتەوەو، خەڵکی ئەمڕۆ پێیان نامۆن، بۆ نموونە وەك باسی ڕاو و واشەگێڕی ـ یان واشەگیریی ـ و، ژنهێنان و بووك گواستنەوەو، هەندێ وشەی هەجوو داشۆرین... دۆزینەوەی شێوەی دروستی ئەو وشەو زاراوانە و خوێندنەوەیان وەك خۆیان کات و تواناو ڕۆشنبیریی قووڵ و فراوانی لێکۆڵەرەوەی دەوێت.

---

[٣] لەمەدا مەبەستم ئەوەنییە تەنها سالم ئەم کارەی کردووە و شاعیرانی دیکەی وەك نالی و مەحوی و کوردی... و وا نەبوون، بەڵکو زۆربەی شاعیرانی پێشوومان ڕۆشنبیرییەکی فراوان و بەرینیان هەبووە و، ئاگایان لە داب و نەریت و ئەدەبی گەلانی دراوسێ بووە و، شارەزایی باشیان لە بەرهەمەکانیاندا ڕەنگی داوەتەوە، بەڵام هەندێ جار شاعیرێك زیاتر لای لە لایەنێك لە لایەنەکان کردوەتەوە و ئەو لایەنە ڕەنگی دیاری ناو دیوانەکەی بووە و، شاعیری وامان هەیە زیاتر وشەئارایی بەسەر بەرهەمەکەیدا زاڵە، وەك شاعیری وایشمان هەیە بیر و بۆچوونی فەلسەفی، یان تەصەووف... یان لە لایان زیاتر جێگەی بایەخ بووە.

باسێکی دەستخەتەکە:

دەستخەتی ئەحمەد ئاغا

ئەگەر بڵێم: ئەمە یەکەم نوسخەی کۆنی دیوانێکی سەربەخۆی یەکێك لە گەورە شاعیرانی کوردە دەستمان کەوتووە، بە دووری مەگرن. چەندین جار لەمەوبەر نووسیومە: تا ئێستە دیوانێکی تەواوی دەستخەتی یەکێك لە شاعیرانی کۆنمانمان بە دەستخەتی خۆی یان لەبەر دەستخەتی خۆی نووسرابێتەوە، یان شاعیر خۆی دیبێتی و خوێندبێتیەوە و لێی رازی بووبێتمان.. نەدیوە.

ئەم دەستخەتەی (دیوانی سالم) وەك نووسەرەوەکەی لە کۆتاییەوە نووسیویە نووسیویە دیوانێکی سالم بووە، بەڵام ئەمیش زۆری دەربارە نازانرێت، چونکە نووسەرەوەکە نەینووسیوە کەی نووسیویەتیەوە، لە کوێ نووسیویەتیەوە، لەبەر چ نوسخەیەك نووسیویەتیەوە، نووسەرەوەکە خۆی کێیە.

ئەوەندە هەیە دەکرێت بە چەند خاڵێك ناسنامەی بۆ بخەینە سەر لاپەڕەکانی مێژووی ئەدەب.

یەکەم: لەم نوسخەی دیوانەدا پەیڕەوی زنجیرەی پیتەکانی هیجا نەکراوە، واتە لەسەر رزی ئەلف و بێ و تێ... تا کۆتایی، نەنووسراوەتەوە. بۆیە گومان بۆ ئەوە دەچێت لەبەر نوسخەی شاعیر خۆی یان لەبەر نوسخەیەك کە لەبەر نوسخەی ئەو نووسرابێتەوە.. نووسرابێتەوە.

دووەم: بەداخەوە ئەم نوسخەیش شپرزەیەو شیرازەی پساوەو، لە سەرەتاوە ـ جگە لەوەی لە ناوەوە لە چەند شوێندا لێی کەوتووە ـ ئەندازێکی، کە نازانرێت چەندە، لێ لەناو چووە، بەو بۆنەیشەوە نازانرێت چ ڕێبازێك لە نووسینەوەیدا پەیڕەوی کراوە.

سێیەم: لە نزیکی کۆتاییەوە ناونیشانێك دانراوە، لە رووی ئەو ناونیشانەوە گومان بۆ ئەوە دەچێت کە کاتی خۆی بابەتبەندی کرابێت و، لەباتی ڕێبازی پیتی ئەلف و بێ ڕێبازی بابەتی تێدا پەیڕەوی کرابێت.

چوارەم: دەستخەتەکە بە خەتێکی شێوە فارسیی زۆر خۆش نووسراوەتەوە.

پێنجەم: نووسەرەوەکەی هەرچەند زۆر خەتخۆش بووە کەم کەم لە بیرچوون و هەڵە لە نووسینەوەکەیدا هەیە.

شەشەم: دەستخەتەکە جێگەی بایەخێکی زۆری خاوەنەکەی بووەو، دیارە پێش ئەم جارەی دوایی جارێکی دی شیرازەی پساوە و شپرزە بووە، بەڵام یەکێك وەستایانە قەراخی گرتووەتە لاپەڕەکانی و جزووبەندی کردوەتەوە.

حەوتەم: نووسەرەوەکە لە هەندێ جێگەدا سەرو بۆری بۆ وشەکان کردووە بەمەیش کار ئاسانییەکی باشی کردووە بۆ هێنانەوەسەرڕێنووسی شیعرەکانو دروستخوێندنەوەی وشەکان. لەتەك ئەمەیشدا لە هەندێ شوێندا نیشانەی ڕێنووسی کوردی بە وشەکانەوە دەبینرێت وەك (لەسر ـ لەسەر) کە لە شوێنەکانی دیدا (لسر = لەسەر) دەنووسرێت.

هەشتەم: لە کۆتایی دەستخەتەکەوە نووسراوە: دیوانی کوردیی سالم بۆ بەڕیز ئەحمەد ئاغا نووسرایەوە. بەڵام دیاری نەکراوە ئەحمەد ئاغا کێیەو لە کوێ بووەو، کەی بۆی نووسراوەتەوە.

دەستخەتەکە ١٥١ لاپەڕەیە، پێوانەکەی (١٧×١٢سم)ە، لاپەڕەی (١٨) دێڕ و کەمتر و زیاتری تێدایە.

لە بەر ئەوەی ئەم دەستخەتە بۆ ئەحمەد ئاغا ناوێك نووسراوەتەوە ناوی ئەوم لێ نا.

کاری من بۆ ئەم دەستخەتە:

ئەم دەستخەتە کە گەیشتە لای من شپرزەو شیرازە پساو و بێ سەروبەر بوو، هاتم بۆی دانیشتم و بە شێنەیی هەوڵی ئەوەم دا سەر و بەری بگرمەوە و لاپەڕەکانی بخەمەوە جێگەی خۆیان، ئەمەیش کارێکی ئاسان نەبوو، چونکە دیوانەکە، جگە لەوەی ژمارە بەسەر لاپەڕەکانیەوە نییە، بە تەرتیبی پیتەکانی ئەلف و بێ نەنووسراوەتەوە و شێوازێکی دیکەی تێدا بەکار براوە. بۆیە دوای ماندووبوونێکی زۆر توانیم هەندێك رێکی بخەمەوە، ئەنجام گەیشتمە ئەوە کە لە پێنج شوێن زیاتردا کەوتن و بچڕانی تێدایەو، ئەو شوێنانەیش کە کەوتنیان تێدایە نازانرێت ئەندازەی کەوتنەکان چەندن و هەڵدەگرێت زۆر زۆر بن.

دوای ئەو رێکخستنەوەی خۆم ژمارەم بۆ لاپەڕەکان دانا. دوای ئەوە هاتم پارچە شیعرەکانم یەکە یەکە و بەیت بەیت لەتەك چاپی دووەمی دیوانی سالمدا کە مامۆستا گیو ساڵی ۱۹۷۲ز. لە هەولێر چاپی کردووە بەراورد کرد، پارچە شیعر و بەیتە بڵاونەکراوە و چاپنەکراوەکانم دیاری کرد، دوای ئەوە لە تەك (۲۵) پارچە شیعرەکەی سالمدا کە لە گۆڤاری رۆشنبیری نوێدا ژمارە ـ ۲۵ تا ۳٤ ـ بڵاو بوونەتەوە جارێکی دی بەراورد کرد. دوایی کە گەیشتمە ئەو ئەنجامەی ئەو پارپە شیعرانە بڵاو نەکراونەتەوە، بە گوێرەی توانا و بۆچوونی خۆم، هێنامنەوە سەر رێنووسی کوردی، دوای ئەوە کردمن بە دوو بەشەوە بەشی کوردی بەجیا، بەشی فارسیش[٤] دوای ئەوەو، بە گوێرەی پیتەکانی ئەلف و بێ رزم کردن.

لە نزیکی کۆتایی دەستخەتەکەوە لەسەر یەك دوو پارچە شیعر نووسراوە: (کلام سرکار شیخ است) یان (ساقی نامەء سرکارشیخ) نازانم مەبەست لەم سەرکاری شێخە کێیە. لەبەر ئەوەیش لە کۆتایی دیوانەکەوە نووسراوە دیوانی سالم تەواو بوو، ئەو شیعرانەیش کە ئەو ناونیشانەیان بۆ دانراوە لەناو ئەو دیوانەدان، شیعرەکانمان لە ناو (دیوانی سالم)دا دانا.

---

[٤] بەڵام بەشە فارسییەکە گشتیم بڵاو نەکردەوە و تەنها نموونەم لێ وەرگرت، بە هیوای ئەوەی لە دیوانی گەورەی داهاتووی سالمدا جێگە بۆ ئەو بەشەی هەبێت کە من لێرەدا بواردم.

جگە لەو پارچانەیش کە لە دەستخەتەکەدا هەن و لە دیوانە چاپەکەدا نین لـە نـاو پارچـە چاپکراوەکانیشدا گەلیٚ تاکە بەیت و دوو بەیت هەیە کە چاپ نـەکراون، بـەراوردی ئەوانەیـشم کردووەو، ئاماژەم بۆ شوێنەکانیان کردووە و، بەیت و دوو بەیتەکانم نووسیوە.

هەوڵ دەدەم لەتەك ئەم باسەدا وێنەی دەستخەتی ئـەو لاپەڕانـەی شـیعری بڵاونـەکراوەیان تێدایە بڵاو بکەمەوە، بۆ ئەوەی بۆ لێکۆڵینەوەی دیوانی سـالم وێنـەکان لەبـەر دەسـتدا بـن و لێکۆڵەرەوە کاریان لەسەر بکات.

دوای ئەوەیش کە خۆم چیم بۆ کرا لەتەك دیوانەکە و دەستخەتەکە و نووسـینەوەی پارچـە بڵاونەکراوەکاندا کردم، کارەکەی خۆم دایە خزمەت مامۆستا نووری فـارس و ئـەویش ـ خـودا تەمەنی درێژی پیرۆزو لەشی ساغی پیٚ ببەخشێت ـ بە کارەکەمـدا چـووەو لـە رووی کـێش و دەرهێنانی بەحرەکانی عەرووزو سەرنجی وردی دییەوە گەلیٚ یارمەتی دام.

دەبیٚ لێرەدا ئەوە بڵێم: ئەم دەستخەتەی من ئەم کارەم لە ئاستیدا کردووە ـ هەرچـەند بـە خەتێکی خۆش و جوان نووسراوەتەوە ـ نووسەرەوەکەی لەبیرچوون و هەڵەی نووسینەوەی هەیـە و، منیش چونکە یەك نوسخەم لەبەردەستدایە لـە ئاسـتی گـەلیٚ لـەو هەڵانـەدا دەستەوسـان وەستاوم و یان هەڵەکەم وەك خۆی روونووس کردووەتەوە، یان وەك چۆن بۆی چووبم بە گومانەوە بە رێنووسی کوردی نووسیومە. وەك نووسیشم هەوڵ دەدەم وێنەی لاپەڕەکانی دەسـتخەتەکە ـ ئەوانەیان بڵاو نەکراونەتەوە ـ لە تەك باسەکەدا بڵاو بکەمەوە.

من مەبەستم لەم باسـە ئەوەیـە رێگـا خۆشـکەر بم و هـەنگاوێکی بـچووکم لـە رێگـەی لێکۆڵینەوەی دیوانی سالمدا نابێت. ئەوسا لێکۆڵەرەوە چەندەی بـەلاوە پەسـەندو دروسـت بـوو سوود لەم هەنگاوەی من وەردەگرێت و، ئەگەر بەلایشیەوە پەسەند نەبوو کارەکـەی مـن رێگـر نابێت لەبەردەم لێکۆڵینەوەی وردتردا.

هەندێك لە سەرچاوەكانی دیوانی ساڵم

لەم ڕووەوە دەبێ ئەوە بڵێم: پتر لە ٥٠ كەشكۆڵ و[٥] بەیاضم دیوەو، هەڵمسەنگاندوون و لەسەرم نووسیون، كەمیان هەیە ـ كەم تازۆر ـ شیعری سالمیان تێدا نەبێت. لێرەدا باسی تێكرای ئەو سەرچاوانە ناكەم، چونكە زۆریان هەیە پارچەیەك و دوو پارچە شیعری سالمیان تێدایە و، ئەم كارەی منیش لەوە سەرپێیی ترە جێگەی ئەو باس و خواستانەی بە درێژی تێدا ببێتەوە.

بۆیە لەم دەرفەتەدا باسی ئەو سەرچاوە سەرەكییانە دەكەم كە دیومن یان لای خۆم وێنە و نوسخەیان هەیە و، سەرچاوەی باشن و جێگەی متمانەن و شیعری زۆری (دیوانی ساڵم)یان تێدایە.

نیشانەی سەرچاوەكان:

پێش ئەوەی باسی یەكەیەكەی سەرچاوەكان بكەم بە پێویستی دەزانم ئەوە ڕوون بكەمەوە كە هەندێك نیشانە و كورتكراوەم بۆ ناوی سەرچاوەكان داناوە ئەگەر جارجار ئاماژەیان بۆ بكەم دەبێ خوێنەر بیانزانێ، تا هەڵەو گومانی بۆ دروست نەبێت. وەك: (ف) مەلا فەتاحی كاگردەڵی. (م) مینای شكستە. (س) سەیید محەممەد. (گوڵ) گولزاری بەهار. (ق) مەلا عەبدوڵڵای قزڵجی. (ت) كەشكۆڵی تۆفیق. (ن) كەشكۆڵی نەناسراو.

١- كەشكۆڵی مەلا فەتاحی كاگردەڵی

لە تەك ئەوەدا ئەم كەشكۆڵە یەكێكە لە كەشكۆڵە هەرە ڕەنگینەكانی دەستخەتخانەی كوردی، خاوەنی كەم كەشكۆڵم دیوە بە شێوەی ئەم بایەخی بە كەشكۆڵەكەی دابێت و، جێگەیەكی تایبەتی لە دڵ و دەروونیدا بۆ دانابێت!

كام نووسەرەوە و ئەدیب و ڕۆشنبیرمان بە شێوەی مەلا فەتاحی خاوەنی ئەم كەشكۆڵە ئاوا سوێندی خواردووە؟:

---

[٥] ئەمانە بوون بە پرۆژەیەك بەرگی یەكەمی بە ناوی (ئەلبوومی كەشكۆڵ)ەوە ساڵی (٢٠٠٧) لە ئەكادیمیای كوردی چاپ بوو.

«هەزار جار بەخودا، هەزار هەزار جار بەخودا و بە قورئان و بە پێغەمەر سوێندم خواردووە و سوێند دەخۆم! ئەم کوللییاتی مەولەوییە لەگەڵ شیعری نالیدا تا گیان لە لەشمدا بێت نە بەکەسی ئەبەخشم، نە بەکەسی ئەفرۆشم، با کەس خەیاڵی خاو نەکات و گەوهەری خۆی لە سەنگ نەدات! چونکە بە زەحمەتێکی زۆر دەستم خستووە و جێگەی داوا و تەکلیف نییە!»

ئەم کەشکۆڵە کە ٦٧٠ لاپەڕە زیاترە بەرهەمی گەلێ لە شاعیرە ناسراو و نەناسراوەکانی کوردی تێدایە و، بایەخی زۆری بە: مەولەوی و، نالی و، کوردی و، سالم و.. شاعیرانی دیکە داوە، بەرهەمی شاعیری وا هەیە تەنها لە لای ئەم هەیە، وەك جەفایی کە سەرلەبەری دیوانەکەیم لەم کەشکۆڵە وەرگرت و چاپم کرد.[٦]

پتر لە (٩٠) پارچە شیعری (سالم)ی تێدایە، گەلێ شیعری بڵاو نەکراوەیان تێدایە.

وێنەی ئەم کەشکۆڵەم لایە و، ئەصڵەکەی لای نەوەی شێخ مارفی نەرگسەجارە و، بە درێژی لە پاشکۆی عیراق ژمارە ١٢ ـ ١٣ ـ ١٩٧٨، لە سەریم نووسیوە.

٢- کەشکۆڵی تۆفیق

ئەم کەشکۆڵەیش یەکێکە لە کەشکۆڵە رەنگین و نایاب و کەموێنەکانی دەستخەتخانەی کوردی، نووسەرەوەکەی خەتخۆش و وریا و گوڵچنێکی زرنگی باخچەی شاعیرانی کورد بووە. شارەزایانە و لەسەرخۆ گوڵچنی کردووە و، بەرهەمی گەورە شاعیرانی کۆنی کوردی بەو خەتە خۆشەی رازاندوەتەوە.

جگە لە شاعیرانی فارس بایەخی زۆری بە شیعری مەولانا خالید و، مەولەوی و، نالی و، کوردی و، وەفایی و، حاجی قادر و، شێخ رەزا و، فەوزی ـ شێخ عومەری بیارە ـ و، طاهیر بەگ... داوە.

ئەوەیش ئێمە لێرەدا مەبەستمانە نزیکی (٤٠) پارچە شیعری (سالم)ی لە کەشکۆڵەکەیدا کۆکردوەتەوە.

---

[٦] بڕوانە: محەمەد عەلی قەرەداغی، دیوانی جەفایی، ساڵی ١٩٨٠ لە بەغدا لە چاپخانەی شەفیق چاپ کراوە.

پارچەیەك شیعری نایابی بڵاونەکراوەی شێخ رەزای تێدایە، لە تەك وتارێکدا کە باسی کەشکۆڵەکەم هەندێك بە درێژی نووسیوە.. نووسیومە و، ناردوومە بۆ گۆڤاری (رامان) چاوەڕوانی بڵاوکردنەوەیم[1].

٣- کەشکۆڵی مەلا عەبدوڵڵای قزلجی:

ئەم کەشکۆڵەیش بەری رەنجی مامۆستایەکی مەلا و خوێندەواری باش و رۆشنبیر و کورد پەروەرە. کاتێ لە کوردستان دوورکەوتووەتەوە و، لە بەغدا نیشتەجێ بووە ـ دیارە ـ گەڕاوە لەو ئاوەرەییەدا بە خەتە خۆشەکەی شیعری شاعیرانی کوردی کۆکردووەتەوە و، کاتێ سۆزی نیشتمان لە دڵیدا جۆشی سەندووە بەو شیعرانە خۆی لاواندووەتەوە.

نازانین سەرچاوەی شیعرەکانی کێ و چ کتێب و کەشکۆڵێك بوون، بەڵام ئەمیش وەك نووسەرەوە شارەزاکانی کەشکۆڵانی دی زانیویەتی چۆن گوڵچنی کردووە و، بەری رەنجەکەی شیاوی رێز و، مایەی سوود و قازانجی لێکۆڵەرەوانە.

لەو شاعیرانەی مامۆستا بەرهەمیانی کۆکردووەتەوە و بایەخی باشی بە شیعرەکانیان داوە: نالی و، ئەدەب و، شێخ رەزا و، خاکی و.. چەند شاعیری دیکەن. بەڵام خۆشبەختانە بایەخێکی باشی بە دیوانی سالم داوە و تێکڕا زیاد لە (١٢٥) سەد و بیست و پێنج پارچە شیعری ئەم شاعیرەی لە کەشکۆڵەکەیدا کۆ کردووەتەوە.

ئەم کەشکۆڵەیش بایەخی تایبەتی لەوەدایە خاوەنەکەی مامۆستایەکی زانا و ئەدیب و شارەزا بووە و، بە تەنگ کارەکەیەوە بووە و، کەشکۆڵەکەی بۆ خۆی نووسیوەتەوە.

٤- کەشکۆڵی گوڵزاری بەهار:

ئەم کەشکۆڵە یەکێکی دی لە کەشکۆڵە رەنگینەکانی کتێبخانەی کوردییە و، نووسەرەوەکەی زۆر باشی بۆ چووە کە ناوی ناوە (گوڵزاری بەهار) چونکە ئەم دەستخەتە گوڵزارێکی رەنگینی بۆن و بەرامە خۆشی کەموێنەیە، لە باخچەی هەر شاعیرێك چەپکە گوڵی رەنگامەی بۆنخۆشی بۆ هێنراوە.

---

[1] دوایی لە بەرگی هەشتەمی بووژاندنەوەی مێژووی زانایانی کورد لە رێگەی دەستخەتەکانیانەوە دا بڵاومکردەوە.

لەناو ئەو شاعیرانەدا بایەخی باش بە دیوانی سالم دراوە، جگە لەوەی دیوانی سـالمیش لـەم کەشکۆڵەدا بەشی خۆی لە شێواوی و شپرزەیی و لەناوچوون بەرکەوتووە، هێشتا نزیکەی (٥٠) پارچـە شـیعری نایـابی سـالمی تێـدا ماوەتـەوە، کـە بـۆ کـاری لێکۆڵینـەوەی دیـوانی سـالم یارمەتیدەرێکی باشی نوسخەکانی دی دەبن.

باسی ئەم کەشکۆڵەم بە درێـژی لـە بـەرگی شەشـەمی (کەشـکۆڵی کەلـەپووری ئـەدەبی کوردی)دا کردووە و، ناوەرۆکی ئەم کەشکۆڵە بەشێکی زۆری ئەو بەرگەی پێکهێناوە.

ئەم بەرگە ساڵی ٢٠٠٤ لە دەزگای ئاراس لە هەولێر چاپ کراوە.

٥- کەشکۆڵی سەیید محەمەد:

یەکێکی دی لەو سەرچاوانەی بایەخێکی باشیان تێدا بە (دیـوانی سـالم) دراوە کەشـکۆڵی سەیید محەمەدە، ئەم کەشکۆڵە لە رووی رێکوپێکی و باش هەڵگیراوییەوە کەموێنەیە.

یەکێك لە تایبەتمەندییەکانی ئەم کەشکۆڵە ئەوەیە سەیید محەمەد فیهرەسـتێکی وردی بـۆ شیعرەکان کردووە و، بەرانبەر شیعرەکانیش لە تەك فیهرەسـتەکەدا سـەرەتای هـەموو پارچـە شیعرەکانی نووسیوە.

شیعری گەلێ لە شاعیرە ناودارەکانی کوردی لە تەك شـیعری گـەلێ شـاعیری نەناسـراوی لەخۆ گرتووە. لەناو ئەو شاعیرە ناسراوانەدا بایەخێکی تایبەتی بـە شـیعری سـالم داوە و، لـەم کەشکۆڵەدا (٢٠) پارچە شیعری سالم هەیە.

٦- کەشکۆڵی نەناسراو

ئەم کەشکۆڵە کە ئـەم نـاوەم بـۆ دانـا کەشـکۆڵێکی قـەوارە مامناوەنـدی، پـەڕە زۆری، رەنگینی، بە خەتی خۆش نووسراوەیە، بە داخەوە نە لەسەرەتاو نە لە کۆتاییەوە نـاوی کەسـی پێوە نییە، ئەو سەربازە نەناسراوە ئەو رەنجـە کەموێنـەی داوەو، ئـەو هـەموو شـەونخوونییەی کردووەو، زەحمەتی کێشاوە کەچی لە سووچێکدا بە دوو وشە یـادی خـۆی و کـارە گەورەکـەی نەپاراستووە.

کەشکۆڵەکە (٥٢٣) لاپەڕەیە، بەرهەمی زیاد لە (٢٢٠) شاعیری تێدایە، بە داخەوە بەشی زۆری بۆ شیعری فارسی و بەرهەمی شاعیرانی فارس داناوە تەنها بەرهەمی (١٤) شاعیری کوردی تێدایە کە ئەمانەن:

ئاهی، ئەختەر، بیمار، فایەق ـ مەلا عوثمان ـ حەزین ـ، خەستە، رەمزی، سالم، صابیری، فەتحی، فیکری، قادر، نالی، هیجری، مەحوی.

(١٦) پارچە شیعری سالمی تێدایە.

لە لاپەڕەی یەکەمدا مێژووی ساڵی (١٣٣٣)ی پێوەیە، بەڵام نازانم ئەو مێژووە چییەو چی نییە.

٧- مینای شکستە:

ئەمە دەستخەتێکی گەورەی خوالێخۆشبوو مامۆستا نەجمەدین مەلایە، پتر لە ٣٤٠ لاپەڕەی قەوارە گەورەیە، شیعری زۆربەی شاعیرە ناودارەکانی کوردی تێدایە، بایەخێکی زۆری بە دیوانی سالم داوە، دوای نووسینی کورتەیەکی ژیانی دەربارەی شیعرەکانی نووسیویەتی:

«دیوانی سالم لە شاری بەغدا لە لایەن محەمەد طاهیری مەریوانی لە ساڵی ١٩٣٣م چاپ کراوە. بێجگە لەوەی کە چاپ کراوە گەلێ هەڵبەستی شیرینی غەرامی، وە تەئریخیشی هەیە کە داخڵی ئەو دیوانە چاپکراوە نەکراوە، ئێمە ئەو هەڵبەستانە لەم دەفتەرەدا ئەنووسین بە نیشانەی (چ، ن) ١٩/٤/١٩٤٠ مامۆستا نەجمەدین مەلا، سلێمانی» (ل: ١٣٤).

دوای ئەمە مامۆستا نەجمەدین مەلا پتر لە ٨٠ پارچە شیعری سالمی نووسیوە، دوای ئەوەیش نووسیویە:

«بەکۆمەکیی یەزدان هەڵبژاردەی دیوانی سالم تەواو بوو بە قەڵەمی بەندەی بێ نەوا مامۆستا نەجمەدین مەلا لە شاری سلێمانی، لە شەوی پێنج شەمەی ١٨ی (ربیع الاول) ١٣٥٩ هـ. رێکەوتی ٢٧ی نیسانی ١٩٤٠م. هیوام وایە خۆندەواران لە ناڕێکی نووسندەکەم ببوورن. چونکە لە وەختێکی پەرێشانی و بێ زەوقیدا نووسیومەتەوە».

دەبێ ئەوە بڵێین: کە مامۆستا گیوی موکریانی دیوانی سالمی چاپ کردووەتەوە، گەلێ کەشکۆڵی لە بەردەستدا بووە و سوودی لێ وەرگرتوون و بەشی زۆری ئەم پارچە شیعرانەی

بلاوكردووەتـەوە، بـەلام ناتـەواویی زۆریـان تێدایـە و، هەڵـەی نوسـخە و نووسـەرەوە و بـاش نەخوێنرانەوە بە چاپەكەوە زەق و دیارن.

جگە لەوەیش كاتی وا هەیە زانیاریی زۆر و پڕ بایەخی لە سـەرەتای پارچـە شـیعرەكانەوە نووسیوە.

من لەم باسەدا ـ وەك بڕیارم داوە ـ تەنها بـەراوردی دەسـتخەتەكەی دیوانەكـە دەكـەم و كەشكۆڵەكە دێڵمەوە بۆ كاری لێكۆڵینەوەی گەورە و تـەواوی دیـوانی سـالم، بـەلام لێـرەدا بـۆ دەرخستنی بایەخی سەرچاوەكان و، بوونی زانیاری بە نرخ، لا لە یەك پارچـە شـیعری چـاپەكە دەكەمەوە و، لە تەك دەستخەتەكەی مامۆستا نەجمەدین مەلادا رووبـەڕوویان دەكەمـەوە، بـۆ ئەمەیش پارچە شیعرەكە وەك مامۆستا نووسیویەتی دەنووسمەوە و، خوێنەر دەتوانێ لـە تـەك چاپەكەدا بەراوردی بكات. بەلام پێش ئەوە دوو زانیاری، یان دوو سەرنج دەخەمە روو:

یەكەم: مامۆستا نەجمەدین مەلا دەڵێت: ((ئەمەی ئاتیی ئەو هەڵبەستەیە كە عەبدوڕەحمان سالم فەرموویەتی لە كاتێكا چـووەتە شـاری (حلـە) لـە ماڵـە عارەبێـك میـوان بـووە خزمـەتیان نەكردووە)).

پێش ئەمەیش لە بارەی شوێنی كۆچی دوایی (سالم)ەوە نووسیویەتی: ((لـە پـاش رووخـانی حوكوومەتی بابان (سالم) بە مەئموورییەت لە لایەنی حوكوومەتی توركەوە نێـرراوە بـۆ شـاری (حلە)، چەند زەمانێك لەوێ رایبواردووە و، لەوێش وەفـاتی كـردووە و، هەڵبەسـتێكی دوور و درێژیشی لەوێ وتووە كە لەم كتێبەدا، لە ئاتیی نووسراوە، گلەیی لە ماڵە عارەبێـك: كـردووە كە چووەتە ماڵیان و خزمەتیان نەكردووە)).

دووەم: خوالێخۆشبوو گیوی موكریانی بەوە تۆمەتبار دەكرا كە بژاری شیعری كـوردی كـردووە و، وشـەی بێگانـەی لێ دەرهاویـشتووە، رەنگدانـەوە و كاریگـەریی ئـەو گومانـە ـ دوای بەراوردكردنی چاپەكە لە تەك دەستخەتەكەی نەجمەدین مەلا دا ـ بە روونی لێرەدا دەبینرێت.

دەقی پارچە شیعرەكە لە چاپەكەدا (٢١) بەیتە، لە دەستخەتەكەدا (٣٢) بەیتە.

ئەمەیش پارچە شیعرەکە وەك دەستخەتەکە:

- ١ -(*)

حەســـــرەتا دڵ غافڵــــە نازانــــێ قــــسمەت چــــی دەکــــا
ئــەمڕۆ ئێــرەم بــوو بــە مەســکەن ئــاخۆ فــەردا کــوێم دەبــا؟
بەدرەقـــەی میحنــــەت نمایـــە شــاطری تەقــدیر مــــەدام
دەســتی (کــشمە و پــیش ڕو!) دەمبــا بــە مــەنزڵگای بــەڵا
نـــا بەڵـــەد بێـــچارە بـــوو دڵ، ئـــارەزووی ئـــارامی کـــرد
هـــات و نـــەیزانی لـــە پـــڕ داکەوتـــە نـــاو چـــاهی جـــەفا
(حیلله) خورمایە، منیش مـێش جیسری دامـی عەنکـەبووت
نەفـــسی ســـەرکەش وام نـــەدیوە، ڕوو لـــە شـــیرینی دەکـــا
گەردوشــــی دەوران جڵـــەوکێش بردمیـــە مـــاڵی عارەبـــێ
چـــووم و دیـــم، ئـــەمما نەچـــوومایە درێغـــا، حەســـرەتا!
تەڵخی کام و، تەڵخی وەقـت و، تـەڵخی رووم، گـرد سـاعەتەن
تـــەڵخییێکم خـــستە ڕووی زەهـــریش بـــە ئینـــسانی نـــەکا!
عالـــەمی ئینـــسانییەت لاچـــوو لـــە لای ئـــەمن و ئـــەوی
مـــن لـــەتاو عـــەجزی ضـــەمیری، ئـــەو لەبـــەر فەقـــدی وەفـــا
لای یەســـاری دیـــدەو و گـــوێ بـــۆی نـــەما ســـەمع و بەصـــەر
ئـــەهلی دەســـتی چـــەپ لـــە یـــومنی مـــن ئومێـــدیان لێ بـــڕا
هێنـــدە مـــات دانیـــشتم و نەیپرســـی ئـــەژنۆم هاتـــە ژان
نـــاعیلاج وەك پـــووش لـــە مـــەوجی نابەڵـــەد خـــۆم گرتـــە لا
حـــوجرەییێکم کەوتـــە دەســـت و چـــوومە نـــاوی وەك قەفـــەس
کـــەبکی چـــەنگ ئاســـا لـــە برســـان دڵ لـــە ســـینەم ســـەرئەدا!
خــــۆم چــــەپۆکم دا بەســــــەردا ئەســــپەکەم شــــیوەنیەتی

(*) ئەم پارچە لە بەحری (ڕەمەڵی مەحذووف)ە
فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

تازەمـــان کـــرد هـــەردوو لا شـــینی شـــەهیدی (کەربـــەلا)
ئـــەهلی (کووفـــە) فەقـــدی ئاویـــان کـــرد لـــە میهمـــانی عـــەزیز
خانـــەخوێی مـــن مـــەنعی نـــان و قـــووت و جێگـــەو رێ دەکـــا
خانـــەخوێم میهمـــان نـــەوازە، وەرنـــە ســـەیری حورمـــەتم:
دۆشـــەکی خـــۆم خـــاك و خۆڵـــە، سەرکەشـــی ئەســـپم ســـەما!
شیشی ســـوور بێـــنن وەرن خاڵیگـــەمان[1] داخ کـــەن بـــە جـــووت
چـــونکە ژانمانـــە مـــن و ئەســـپم لەبـــەر ســـەردی هـــەوا
توورەکـــەی ئەســـپم زەمـــین و، موتتـــەکای خـــۆم زانـــووە
قـــووتی مـــن خـــوێنی جگـــەر، خـــۆراکی ئـــەو تەصـــویری کـــا
کورکـــە کورکیـــە ئەســـپەکەم، خۆشـــم دەنـــاڵم جـــار بـــە جـــار
ئەو لـــە داخـــی ئـــاخورِ و جـــۆ، مـــن لـــە حەســـرەت جـــێ و چـــرا
بـــا مـــن و بـــارگیری کوێـــت هـــەردوو بنـــووین بەشـــکم بـــە خـــەو
مـــن ببیـــنم رووی طـــــەعام و، ئـــەو ببینـــێ روویـــی کـــا
ئـــاخورِی ئەســـــپم هەوایـــــە، خـــــوانی خـــــۆراکم خـــــەیاڵ
لازمـــە بـــۆ رەفعـــی جـــووع هـــەردوو بکـــەین دەمـــان لـــە (بـــا)[2]
ئـــاهی خـــۆم بـــۆ نـــانی جـــۆ، سمکـــۆڵی ئەســـپم بـــۆ حەشـــیش
ئـــەم گەیـــشتە پـــشتی مـــاهیی، ئـــەو گەیـــشتە رووی ســـەما
چـــاوی قووچـــان ئەســـپەکەم، بـــاقڵ طـــــەویلەی هاتـــە یـــاد
دڵ لـــە ســـینەم ماتـــە، تـــەحقیق یـــادی جێگـــەی خـــەو ئـــەکا
لـــووتی داژەن ئەســـپەکەم، خـــۆم دەســـتەئەژنۆ مـــاتی غـــەم
مـــن لـــە فکـــری حـــاڵی ئـــەو، ئـــەو شـــینی حـــاڵی مـــن ئـــەکا
ئـــەمن و ئەســـپ ئوســـتاد و شـــاگردین لـــە تەصـــویری خـــەیاڵ
ئـــەو لـــە نەقـــشی توورەکـــە، ئـــەمنیش لـــە صـــنعی بۆریـــا[3]

[1] ولاخ که سەرمای دەبێ ژان دەکا، دەڵێن: برکی کردوە. خاڵیگەی داخ دەکەن بۆ چارەسەری.
[2] وەك دەڵێن بۆ کەسێ هیچی نەبێ: بە (با)ی خودا دەژی.
[3] بۆریا: حەسیر.

شـــامه موغنـــاطيـــسه بـــۆ بـــۆنی كـــەبابی ســـەرگوزەر
لێـــوی ئەســـپم جـــازيبی پووشـــە بـــە میثلـــی كـــەهرەبا
موژدەبـــێ يـــاران لـــە برســـانا دودانـــی ئەســـپەكەم
بـــۆ بـــژارەی پووشـــی ناوخـــشت كـــاری ديـــواربڕ ئـــەكا!
ســـەنگكرۆژێكە، لـــە برســـانا، دودانـــی گـــردە كوێـــت
هەر دەڵێـی (میبـازی!)[٤] نـاو شـارە و خـەياری (نـو!) ئـەخوا
زۆر دەترســـم تـــا ســـەحەر (دو پـــر صـــفت بـــی توســـنم!)[٥]
وا لــە حەســرەت پووشــی خورمــا دەم لــە كلكــی خــۆی ئــەدا
وا دەزانـــێ زینەكـــەی پـــاڵانیی پووشـــە گـــردە كوێـــت
وەك مـــەقاش جارجـــار لـــە لاوە لـــچ لـــە لاپێـــچكەی دەخـــا
(ثـــانـــی) عەنقايـــە وە يـــا گـــۆگردی ئەحمـــەر پيـــاوەتيی
لـــەم دەرە ميـــوانی مـــەظلـــووم ئـــەر نەچـــێ چـــۆن دەردەبـــا؟
مەجليـــسی بـــۆ زيـــب و زينـــەت (جـــيم) و (رێـــی) پـــێ لازمـــە
ئيبتيدای ئيسمی لەسەر (رێ) (ئـەلف) و (نـوونی) موقتـەضـا
گەر عـــەرەب بـــەم نەوعـــە بـــن بـــا (شـــعری وشـــتر) بێتـــە نـــاو[٦]
وەر شـــەبيب طـــــەبعن هـــەزاران مەرحـــەبا (اهـــلا صـــفا)
مـــن لـــە فكـــری حـــاڵی خۆمـــدا ئەســـپەكەش (هـــذا القيـــاس)
تـــۆی خوايـــا قـــادرو، تـــۆی (ربنـــا) موشـــكيل گوشـــا
هـــەم نـــشينم قـــەد نـــەبێ ئـــيتر عـــەرەب تـــا حـــاڵی مـــەرگ
ئايينـــە كەســـبی جـــەلا حەيفـــە لـــە خاكـــستەر بكـــا!

* * *

---

[٤] ئەم وشە بە پێی رێنووسە كۆنەكەی دەگونجێ (میباز = مێباز) بخوێنرێتەوە، وەك دەشێ (میباز = مەيباز) بێ، بەڵام بۆ دووەمیان مەيخۆر دەگوترێ نەك مەيباز.

[٥] ئەمەم بۆ ساغ نەكرايەوە، بە رێنووسەكەی خۆی رۆونووسم كرد.

[٦] ئەمە ئيشارەيە بۆ ئەو پەندە كوردييە كە دەڵێن: (شعری وشتر و ديـاری عـەرەب) ئەمـەيش كـورتكراوەی (نە شيری وشتر و نە دياری عەرەب)ە.

لەسەر پارچەی:

«دەکا دنیایی پڕ شۆڕش لە هەر سوو فیتنەها پەیدا» نووسراوە: «در وصف عزیز بگ»

ئەم پارچە لە دیوانەکەی خوالێخۆشبوو گیوی موکریانیدا (١٦) بەیتە، لە ژمارە (٢٦)ی گۆڤاری (ڕۆشنبیری نوێ)دا (١٧) بەیتی دی بڵاوکراونەتەوە، کە لە چاپەکەی مامۆستا گیودا نین.

ئەم پارچە لە دەستخەتەکەی لای مندا (٣٠) بەیتە، هەندێکیان لەوانەی ڕۆشنبیری نوێدا هەیە و، بەشی زۆری چاپەکەی مامۆستا گیویشی تێدایە.

لەبەر ئەوەی ئەو جیاوازییانە هەیە و، ئەم پارچەیش نرخی تایبەتیی خۆی هەیە، وەك دەقێکی سێیەم ئەم پارچە جارێکی دی وەك دەستخەتەکە دەخەمە ڕوو، بە هیوای ئەوەی لە کاتی لێکۆڵینەوەی (دیوانی سالم)دا سوودی خۆی هەبێت.

ـ ٢ ـ[1]

دەکا دنیایی پڕ شۆڕش لە هەر سوو فیتنەها پەیدا
بە نەیرەنگ و فسوونی ئەو لە هەر سوویێ وەغا پەیدا
عەجەب ماخۆلیایی بوو دەڵێی دنیا موسەللەط بوو
لە سەودای موقتەضای طەبعی بە مەحضی ماجەرا پەیدا
تەماشای جەوری دنیا کەن، چە قەهرێکی لە خوسرەو کرد؟:
تەریۆ تاجی (مشکوهی!) نبو تەختی نەبا پەیدا (!)[2]
بە میثلی خوویی دولبەرمە[3] **دڵی دنیا لەگەڵ مەردوم**
بە دوشمن نیعمەت و لوطف و، جەفای بۆ ئاشنا پەیدا
خوداوەند چادری چەرخی بە دوونییەت سەراپا کرد
بیروون سوور ئایینە دەروون ڕەنگی عەزا پەیدا
جیهان گەر ڕووبەڕووی من بێ بە خوونڕێزی ظەفەر نابا

---

[1] ئەم پارچە لە بەحری هەزەجی هەشتیی تەواوە، واتە هەشت جار (مفاعیلن) هەر نیوە بەیتێکی چوار جار.
[2] شێوەی خوێندنەوەی دەقی ئەم نیوە بەیتەم بە دروستی نەزانی.
[3] لێرەدا کەمێك لەنگی و ناجۆری هەیە.

دەکـەم بـۆ حـیرزی جـان و دڵ بـە چـاکیی مـن پـەنا پەیـدا
پـــەناهم شەهـــسوارێکە گوزەرکـــا گـــەر بـــە ئـــەلبورزا
دەکا ضـــــەربی سمـی ئەسـپی لـە خـارا طـــۆطـــیا پەیدا
ئەگەر خورشـیدی تێغـی بـێ بەسـەر شـەودا شـەبەیخوون کـا
دەکـا بــەرقی بــە یــەك پڕتــەو لــە یەلـدادا ضـیا پەیـدا
بــە هــەر لادا بکــا جــەولان لــە بــادی سمــی رەهــواری
چرای عومری عـەدوو وەك صـوبحدەم وەضـــــعی فـەنا پەیـدا
بە حوججەت نێـزە گـەر لێـدا سـوپەر وەك کاغـەزی قەنـدە
بە هەر ضـــەربێ لەگەڵ بازوویی ئەو حـوکمی قـەضـا پەیـدا
هەم ئۆردوویی عـەرووسی قەبر و تێغی ماشیطـــەی مـەرگـە
لە زەخمی موردەگـان بـۆ دەسـت و پـا رەنگـی خـەنا پەیـدا
لــە مەیـدانا بــە رەسمـی رەزم ئەگــەر تەوسـەن بـدا جـەولان
لــە ناڵــەی، گــاوو مــاهیی دێ لـە ژێـر خاکـا صـەدا پەیـدا
غوبـاری سمـی ئەسـپی ئـەو مەگـەر ئـەجزایی ئیکـسیرە
لــە چـیهرەی دوشمنـی ئـەودا هـەموو، رەنگـی تـەڵا پەیـدا
بەرابەر روویـی ئـەو ڕەنگـی عـەدوو سـیمابی گـوون سـیمە
دەکـا ئـــەجزایی تێغـــی ئـــەو لـــە قـــەلبا کیمیـــا پەیـــدا
ســفیدە چـــاوی بـــەدخواهی موقابیـــل حەلقـــەیی دیرعـــی
دەکـــا بـــەرقی ســـینانی بـــۆ عـــەدوو رۆژی ســـیا پەیـــدا
نەهەنگ ئاسا لە دەریای خـاطری قـەهری کـە گـەردش کـا
لە کوشتەی عـومری بـەدخواهی سەراسـەر رەخنـەها پەیـدا
لە گەرمی رۆژی مەیدانا، عــەدوو لــەب توشــنە، ســیر ئــاون
لـــە ئـــابی تێغـــی جەوهـــەرداری ئـــەو کـــاری ســـەقا پەیـــدا
بە تێغی ... لە خـوێنی رۆمییـان شـەططی بـە رووما دێ
تــەنی ئوفتــادە زەورەق ســەر لــە جێگــەی نــاخودا پەیــدا
لە بـەحری رۆژی رەزمـا گـەر نەهـەنگی تێغـی سـەر هەڵـدا

لــە نــاو کەشــتیی ئــەتراکا دەبــێ شــین و صــەدا پەیــدا
لە سەهمی حەملـەیی ئـەو بـۆ عیـدا هـەرجا حـەذەر واجـب
لە دەسـتی ئـەو بـۆ کراسـی رۆمییـان شـێوەی قـەبا پەیـدا
... گەر بێتـە رووی مەیـدان وەکـوو شـێری شـکار ئەفگـەن
... بــۆ بــەهی دەردم لــە ئەنــدامی گیــا پەیــدا
ئەگــەر[٤] بــەقای نۆشــیبێ دوشمــن فایــدەی نــادا
لــە مــەوجی جەوهــەری تێغــی حــورووفی (لابقــا) پەیـدا
بــە بیــستی ســەرکەش لــە هــەرجا ســەرفەرازێکە[٥]
بەسـەر هـەر گەردەنـە شـاخا لـە تیپـا وەك لیـوا پەیـدا
ئەگەر وەك کێوی قاف مەحکەم بێ دوشمن گاهی حەملەی ئەو
لــە مەیـدانی گـورێزا (دینیـوە!) روو بـەر قـەفا پەیـدا
لە ضــەربی زەرگی ئـەو دوشمـن وەکـوو پووشـە بـەدەم بـاوە
لــە موقنــاطیــسی زووبینــی فونــوونی کــەهروبا پەیـدا
چە حاصڵ دوشمنی، وەختی هەزیمەت، گەر موحەصـەن بـێ
لــە فــەتحی هیممــەتی ئــەودا کلیــدی دەرگوشــا پەیـدا
لە بەحری جەنگی مەغلووبا کە تێغی مـەوجی خـوون دێنـێ
دەبێ بـۆ دەسـت و پـا ئوفتادەگـان هـەر سـوو شـەنا پەیـدا
ئەگەر یـەك لەمحـە طـوولی بـێ لـە قـەلبی لەشـکرا قـەهری
لــە صــەحرادا دەبــێ بـۆ جانـەوەر سـوور و غــەزا[٦] پەیـدا
عەصای مووسایە مەر نێـزە لـە رەغمـی مـشتی فیرعـەونی
بــە بــەرقی ئاتەشەفـشانی بــە شــەکڵی ئــەژدەها پەیــدا
وەلێ طـالیع نــەبێ پۆشـیدەیە جەوهــەر لــە رووی دنیــا

---

[٤] رەنگە ئەمە (ئاوی بەقا) بێت و نووسەرەوە (ئاوەکەی) لەبیرچووبێت.

[٥] لە دەستخەتەکەدا ئاوایە: (بە پستی سرکش هر جا سرفرازیکە)،بەڵام لەنگە.

[٦] لە دەستخەتەکەدا (عزا = عەزا)یە، بەڵام (غەزا) باشترەو، رنگە هەر بە ئارەزوو، نووسەرەوە خـاڵێکی بـۆ هەردووکیان دانابێت.

بــــه مـــــەردانی دلاوەر حاصــــڵی کۆشـــش جــــەفا پەیـــدا
عــــەزیزە وا لــــە نـــاو چـــاهە خوداوەنـــدا نــــەجاتی دە[7]
لە چیهرەی ئەو بکـا یـەعقووب دڵـی شـێوەی صـەفا پەیـدا
خودایـا مـولّکی بابـان بـێ رەواج و قەڵبـە، سـا لـوطـفێ
بــە ئیکـسیری وجـوودی ئـەو بکـا وەك مـن بـەها پەیـدا

* * *

[7] پێش ئەم دوو بەیتەی دوایی دەستخەتەکە بچڕاوە و بە ناتەواویی ماوەتەوە، ئـەم دوو بەیتـەم لـە (مینـای شکستە) وەرگرت و، وەك ئەوێ نووسیمن.

- ٣ -[*]

بــۆ منــی بــێ ســەروپا غــەیری وەفــا پیــشە نــەما
بۆ دڵی تــۆ - صــەناما! - جــوز ستەمەندێــشە نــەما
ئاب و ڕەنگم نیە — از بسکە — تکا خوێنی سروشــك
مەیی ئەحمەر کــە (رونقــی!) روویــی شیــشە نــەما[٢]
چە تەکانێکە — خودایا! — هەرەسی هەجری حــەبیب؟
بــۆ نــەهاڵی ئەمــەلم شــاخ و پــەڕ و ڕیــشە نــەما!
وام تەراشیوە بە نــاخوون لــە غــەمت ســینەیی ڕێــش
شــوهرەتی کۆهکــەن و وەصــفی دەمــی تێــشە نــەما
بەس بسووتێنە بــە غــەم (ســالم)ی مــسکین بــە جــەفا
بــۆ وجــوودی ســەر و پــا لــەحم و دەم و پیــشە نــەما

❊ ❊ ❊

---

[*] ئەم پارچە بە کێشی رەمەڵی هەشتی مەخبوونی مەحذووف هۆنراوەتەوە:
فاعیلاتون/ فەعیلاتون/ فەعیلاتون/ فەعیلون
- ‿ - -/ ‿ ‿ - -/ ‿ ‿ - -/ ‿ ‿ - -

[٢] ئەم پارچە لە لاپەڕە (٦٦)ی کەشکۆڵی قزڵجیشدا هەیە، لە تەك کەمێك جیاوازی وشە لــە نێوانیانــدا کــە کار ناکاتە سەر مانا. بەڵام ئەم نیوە بەیتەم لە دەستخەتەکەی لای خۆمدا بــۆ نەخوێنرایــەوە، لــەلای قزلجیــی ئاوایە:
مەیی ئەحمەر کە ڕژا خاصییەتی شیشە نەما

- ٤ -[*]

ڕوو بە ڕووی نەقش و نگینی مصطەفا
نوسخە تۆماری جەمیعی ئەنبیا

(یا محمد) تۆی شەفاعەتخوازی خەڵق
بەهرەیابی لوطفی تۆن شاه و گەدا

بۆ طەوافی کەعبەیی تۆ تا حەشر
حەلقەگیرن جانی کوللی ئەولیا

وەفتی کەشفی زەمزەمەی ئیعجازی تۆ
گوم دەکا مووسایی عیمرانی عەصا

وا دەتاسێ حەق لەشەوقی تۆی نەبێ
نووری مانگ و خۆر وەکو سەنگی سیا

شەمعی دینت بیمی خامۆشیی نیە
تا حەشر بادی موخالیف لێی بدا

جەزبی تۆ ئاهین روبا دێنێتە چەرخ
میهری تۆ وەکو کەه و کێشی کەهروبا

ئانگە عیسا مورغی خۆی بێ رەهبەریی
ئافتابی موعجیزەت گەر جیلوە کا

رووبەڕووی ئیحرامییانی کۆیی تۆ
عەطرها دێنێ هەموو صوبحێ صەبا

وا بەدڵ بۆ طەوفی کەعبەت موبتەلان
بوو بە خوێن نافی غەزالانی خەطا

ظولڵمەتی بۆ ئوممەتی خۆت بردە دەر

---

[*] ئەم پارچە لە بەحری رەمەلی شەشی مەحذووفە کە ئەمە تەفعیلەکانیەتی:
فاعلاتن * فاعلاتن * فاعلن.

مووسا ئەر بڕوا لەوێ ڕێ ون دەکا
سەروی جەننەت هەر دەکا ئیدریسی کز
تا بە ئەندازەی قەدت بڕی قەبا
هەرکە ئیسمت بوو بە سککەی زەڕی دین
(شائیری دین بوونە ضربی شهردا!)
گەر نەهەنگی قولزومی ئیعجازی تۆ
بێتە ڕوو ثوعبانی مووسا ڕەد دەبا
هەرچە جان و جورمی بێ مەعلوومە لێم
خاصە بۆ تۆ ئافەریدەی کرد خودا
ون دەبێ وەك گەنجی قاروون زەڕی ناب
خاکی کەعبەت گەر نەبێ بۆ کیمیا
ڕووبەڕووی ڕەوضەی مونیرت ئینس و جین
دێن وەکو پەروانە بۆ شەوقی چرا
ئیستیخوانی دەستی لەتلەت بێ بە تیغ
هەر کەسێ دامانی دینت بەر بدا
دوشمنی صددیق و فارووقم بە جان
غەیری تۆ گەر دڵ قەبووڵ کا ئاشنا
بۆ ڕەواجی دین بە شمشێر و قەڵەم
کاتبت عوثمانە، شێرت مورتەضا
تیغی قەصصابی قەزا وەك گۆسفەند
گەردی کەعبەت جانی (سالم) کا فیدا

* * *

- ٥ -[*]

طوڕە بۆ ئابی بەقای چیهرە دڵی برد بە شتاب
بۆ دەلیلی ڕەهـ ئەگەر کاری خضربێ لە غوراب
وا بەدڵ چەسپە جودا نابێ پەڕی تیری نیگەهـ
کەی بیروون دێ بە کەسێ طوعمە لە چنگاڵی عوقاب؟
سیڕی مەکشووفە شەهیدی گوڵی چیهرەت لە مەزار:
دێ لە سەنگی لەحدی تا بە حەشر بۆیی گوڵاب[1]
بۆ سەرئەفرازی دەمی صوڵحی نیگاری (زو رنج!)[2]
حاضرە روتبە و پەستیی هەمە جا میثلی حوباب
هەر طەرەف رەمڵی بەیان و[3] هەوا گەرمی تەمووز
توشنە لەب کەشمەکەشە داوە بە من بەرقی سەراب
گونەهێکە بە قەدەر کوشتنی ئەولادی نەبی
عەفوی (سالم) دەمی کوشتن کە بزانی بە صەواب

* * *

[*] لە بەحری (رەمەل)ی هەشتی مەخبوونی مەقسوورە: فاعلاتن، فعلاتن، فعلاتن، فعلانیی.

[1] ئەم نیوە بەیتە لەبەر کێشەکەی دەبێ ئاوا بخوێنرێتەوە:
"دێ لە سەنگی لەحەدی تا بە حەشر بۆیی گوڵاب"

[2] ئەم پارچە لە لاپەڕە ١٤٠ی (ف) و ١٤٠ی (م) و ١٦٩ی (س) دا هەیە، لە س دا (٥) بەیتە بەیتی چوارەمی ئێرەی تێدا نییە، نیوەی یەکەمی ئەم بەیتەم باش بۆ نەخوێنرایەوە، لە (م)دا نووسراوە:
"بۆ سەرئەفرازی دەمی صوڵح نەکا زۆری برنج"

[3] بەیان و... لە (م) و (س)دا (بیابان) نووسراوە و، دیارە ئەمەیش دروستە.

- ٦ -[*]

خۆشا هەر جا کە قەصدی لەب دەکا یار
دەبێتە مەعدەنی لەعل و نمەك زار
لە زەخمی خوێن وەکوو فەووارە دەقوڵێ
شەهیدی ناوەکەی موژگانی دڵدار
کە فەصصاد قەصدی فەصدی لێوی تۆی کرد
جیهان گرتی سەراسەر ڕەنگی گوڵنار[1]
پەناهی بردە بەر چاوت دڵی تەنگ
دەوای بیمار ئەگەر بکرێ بە بیمار!
لە خاکی کوشتەیی زنجیری زوڵفت
سەحەر دێنێ صەبا بۆی موشکی تاتار
سیەهـ زوڵفت کە ئەفشان بوو بە روودا
لە لام ئاشفتە بوو تەرتیبی ئەشعار
هوما بگری دەبارێنێ لەپڕ لەعل
کە پیشەی کوشتەیی لێوت بە مینقار
دەترسم بێ لە ناکاودا سەمومێ
نە گوڵ بێڵێ نە دڵ بێڵێ نە گوڵزار
لە وەختێکا لەگەڵ تۆ ئاشنا بووم
نە حاجیب بوو نە مانیع بوو نە ئەغیار
لە حاڵاتی نەظەردا لێم دەتۆرێی
موژەت خوێنڕێژ دڵی (سالم) گونەهکار

❊ ❊ ❊

(*) بەحری هەزەجی شەشی مەقسوور
مەفاعیلون/ مەفاعیلون/ مەفاعیل

(1) ئەم پارچە لە ل: (٨٨)ی گوڵزاری بەهار و، (٧٤)ی قزڵجیدا هەیە، لە هەردووکیاندا ئەم بەیتە هەیە کە لە دەستخەتەکەدا نییە. هەندێ وردە جیاوازیی دیکەیش هەیە لە نێوانیاندا، لەوانە لەیەکەم دێڕدا لە هەردوو نوسخەکەدا (فصد = فەصد) نووسراوە، بەڵام لە دەستخەتەکەدا (قصد = قەصد)ە.

- ٧ -[*]

هەجوییات

مـــوو لـــە تـــەنا بـــاز لـــە قـــەهرا بـــوو بـــە نـــووکی نیـــشتەر
دڵ لـــە ســـینەمدا دەســـووتێ هـــەروەکوو شـــەمع و فەنـــەر
تـــۆ ســـەراپا پەشـــم و ڕیـــشی خـــۆت لـــە ئـــاگر بـــۆ دەخـــەی؟
(الحـــذر) خـــۆت دوور گـــرە ســـووتای بـــڕۆ هـــەی بـــێ خەبـــەر!
شـــا وەتـــەن، لەقلـــەق خـــەرام، گـــەردەن ســـەقاقوش، ســـەر زەغـــەن
ســـابرێن ڕیـــش، ناقـــە زانـــوو، پـــێ شـــترمورغ، عـــەقڵ کـــەر
گوربـــە خـــوو، ژیـــشك بـــەدەن، سووچـــەڕ مـــەکان، ڕووت کـــەمتیار
لووت چەکوش، (موو پەرسیش، پاپا روخ چەپەش، ڕەنگ جانەوەر!)[1]

* * *

[*] بەحری (ڕەمەل)ی هەشتی مەحذووف.

[1] ئەم پارچە شیعرە کە سەرەتای پارچەی (هەجویات)ەو، نازانین لە هـەجوی کێدایـە، لێـرەدا بـێ تـەواوبوون پچڕاوە و، نازانین جگە لەو بەشەکەی دیکەی ئەم پارچە چەند پارچەی دیکە شیعری ئـەم بابەتـە نایابـە تێـدا چووە. دوای ئەمە پێنج بەیت لە پارچە شیعرێکی دیکە نووسراوە، کە ئەویش هـەر لـە هەجودایـە و، نـازانین چەند بەیتی لە پێشەوە تێداچووە.

ئەم پارچە لە (ئەوراقی پەرێشان ل: ١٤٧)دا هەیە، لەوێ (١١) بەیتە. بەڵام لەوێش باش ناخوێنرێنەوە، یـان دروسـتتر بڵـێم: دروست نە نووسراونەتەوە. لە دوا بەیتدا ناوی (میرزا)یەکی تێدایە، واتە ئەو بەیتانەی لە هەجوی (میرزا) ناوێکـدا نووسـیوە کە میرزا سلێمانە کە سالم هەجوی کردووە. دیوانی سالم چاپی دووەمی گیو، ل: ٥٠.

لەبەر ئەوەی بەیتەکان دروست نە نووسراونەتەوە و باش بۆم نەخوێنرانەوە لێرەدا نەمنووسین.

- ٨ -[*]

هەڵپڕژا خوێن بە جگەرما دەمی غەمزەت بە ضەمیر
هاتە جونبوش کە بە ئاهم لە دەرۆ تا پەڕی تیر[١]
بۆ ڕەفوو کردنی چاکی دەمی شمشێر و برۆ
موژە تەڕدەستە لە دڵما وەکوو سووزن لە حەریر
هەمە جا خوار کشان تا ببەیە چاهی زەنەخ(!)
کافری دڵ سیەهی دیدە دەبا دڵ بە ئەسیر
تا تەڕەددودمە لەسەر صەفحەیی دنیا لە غەمت
بەس کەشاکەش لە گوزەرمایە وەکو کلکی دەبیر
بۆ سروشتی بەدەنت ڕۆژی ئەزەل صانیعی کول
صافی مرواریی و ماهیی بە یەکا کردە عەجین[٢]
بە نیگاری عەجەمی شێوەیی تۆ نایەتە ضەبط
تازە ئاموختە کەی مەشقی دەگاتە خەطی میر؟
زێڕە سەرمایەیە بۆ (سالیم)و کرمانی دەبا
شیعری کوردی کە بدا جیلوە لە لای شێخی کەبیر

* * *

---

[*] بەحری (رەمەل) هەشتی مەخبوونی مەقسوور: فاعلاتن، فاعلاتن، فعلاتن، فاعلن.

[١] ئەم پارچە لە لاپەڕە (٩٦)ی (گوڵ)دا هەیە و، کەمێك جیاوازی وشە لە نێوانیاندا هەیە لەوانە: لە دەر و تا پەڕی تیر (گوڵ) لە دەرووندا.

[٢] عەجین: (گوڵ) خەمیر، ئەمەیش ڕاستە لەبەر سەرواکەیش.

- ٩ -[*]

بەدەرومـــــدا وەفـــا كێـــشاویە مەركـــەز
هـــەتا نـــەمرم لـــە حـــەظ ناكـــەم تـــەجاوەز
كوهـــەن ناكـــەم قوماشـــی عیـــشقی جانـــان
هـــەتا قـــابیز نـــەیێ ڕۆحـــم نـــەكا گـــەز
بەنـــەوعێ چـــەرخی داوم چـــەرخەیی چـــەرخ
رەگـــی دڵ بـــادرا وەك ڕشـــتەیی قـــەزز
بـــرادەر مـــادەرە هینـــدوویی باغـــت
غـــولامی چـــاوی مەســـتت دوختـــەری ڕەز
بەشـــەرعی شـــافیعی گـــەر نەهیـــە كوشـــتن
لـــە شـــەرمی شـــەرعی دولبەردایـــە جـــایز
شـــەوی فیرقـــەت لەبـــەر غـــەم تـــا ســـەحەر گـاه
لـــە پـــەهلووم خـــارە (ســـالم) نـــەرمیی قـــەزز[1]

* * *

---

[*] بەحری (هەزەجی) شەشی مەحزووف:

مەفاعیلون/ مەفاعیلون/ فەعوولون

[1] ئەم پارچە لە لاپەڕە (٨٥)ی گولزاردا هەیە و کەمێك جیاوازی لەنێوان وشەدا هەیە.

- ١٠ -[*]

بــه پابۆســتی بگــا گــەر ســەر وەكــو فــەرش
ســەری فــەخرم دەچــێ بــۆ پایــەیی عــەرش
نیگــاهی چــاوی مەســتت گــاهی ئیمــا
دەبەخــشێ نەشــئە بــۆ دڵ هــەروەكو بــەرش
ئەگــەر مــانیع نــەبن دەســتم دەگــا پێــت
درازیــــی ئاســـتین و كۆتــــەهی ئــــەرش
مـــوژەت طــابـــوور و مــیر ئالآیــه چــاوت
یــەرش بــۆ دڵ دەبــەن گــەر بــێ بلــێ عــەرش[1]

❊ ❊ ❊

---

[*] بەحری هەزەجی شەشی مەقسوور:
مەفاعیيلون/ مەفاعیيلون/ مەفاعیيل
[1] ئەم پارچە لە لاپەڕە (٨٠)ی قزلجی و (٨٦)ی گولزاری بەهاردا هەیـە، لەتـەك كـەمێ جیاوازیـدا لەوانـە: لەبری (گەر بێ بلێ عەرش) لە گولزاردا نووسراوە (.. بێ بیستنی عەرش).

- ١١ -(*)

بەقیبلـــەی ڕوو بـــە ڕووت میحرابـــە بـــۆ دڵ
بەلـــەب قوبلـــەت وەكـــوو جەللابـــە بـــۆ دڵ
شـــەوی دەی بـــێ چـــرا پـــڕ نـــووره كوڵبـــەم
خـــەیاڵی عـــاریـــضت مەهتابـــە بـــۆ دڵ
ئەلـــەم ئاسایـــــشی ئـــــەربابی عیـــــشقە
هـــەموو خـــاری جـــەفا ســـنجابە بـــۆ دڵ
قـــەنارەی حـــازره هـــەر ســـوو لـــە موژگـــان
لـــە چـــاوتا مەردومـــەك قەصـــصابە بـــۆ دڵ
ســـەمەك بم گـــەر لـــە جـــەورت بـــچمە دەریـــا
مـــوژەت بەرگەشـــتە وەك قوللابـــە بـــۆ دڵ
بـــە میحنـــەت هاتـــە لـــەغزش قـــەلبی (ســـالم)
خـــەیاڵت مەعـــــدەنی ســـیمابە بـــۆ دڵ

* * *

(*) بەحری هەزەجی شەشی مەحزووف.

- ١٢ -[*]

ڕۆژی دڵ هەر شەوی تارە چە لەویٚ بم چە لە مـیٚ بم
مەنزڵی گیسوویی یارە چە لەویٚ بم چـە لـە مـیٚ بم
گۆشـەگیرم لـە فـیراق و لـە وەصـڵ دەمخەیـە لا[1]
مەنزڵم هەر لە کـەنارە چـە لـەویٚ بم چـە لـەمیٚ بم
گاهی بوعدت دەڕژیٚ لوئلوئی ئەشکم وەکـو قـورب
دیدە مەشغووڵی نیثـارە چە لـەویٚ بم چـە لـەمیٚ بم
جەوری وەصڵت شـەرەر و، حـاڵی فیراقـت سـەقەرە
جایی من هەردوو لە نارە چە لەویٚ بم چـە لـەمیٚ بم
بەریدا طوڕەیی دڵ و لەشکری غـەم حەڵقـەیی دا[2]
دەوری ئەو جوملە حەصارە چە لەویٚ بم چە لەمیٚ بم
تا خەیاڵی قووەتی بـیٚ قوربـە لـە (سـالم) فیرەقـت
ڕوویـی جەنانـە دیـارە چـە لـەویٚ بم چـە لـەمیٚ بم

* * *

---

[*] بەحری ڕەمەلی هەشتی مەخبوونە: فاعیلاتون/ فەعیلاتون/ فەعیلاتون/ فەعیلاتون، جگە لە صەدرەکانی دوای دێڕی یەکەم کە مەخبوونی مەحذووفن.

[1] ئەم پارچە لە لاپەڕە (١٠٢)ی قزڵجی و (١٣٦)ی گەلاڵەدا هەیە، بەڵام جیاوازیی زۆر لە نێوانیاندا هەیـە، لەوانە کۆتایی قافیەکە لە هەردووکیاندا (چە لەمیٚ بم چە لەویٚ..) وەك دەبینی لە دەستخەتەکەدا (چە لەویٚ بم چە لەمیٚ بم)ە. لە جیاوازییەکانی دیشدا دەستخەتەکەم بەلاوە دروستترە، بۆیە وەك خۆی هێشتمەوە.

[2] ئەم نیوە بەیتە کە بەو شێوە هێناومەتە سەر ڕێنووسی ئێستە کێـشەکەی ڕەوان نـابیٚ، بـەڵام ئێـستە لـەم حاڵەدا تا کاتی دەستکەوتنی دەستخەتی دروستتر وای بەباش دەزانم وەك خۆی بێت.

- ١٣ -[*]

لەقلـــەق ئاســـا لـــەق و بەدڕەوتـــە فـــلان
بـــە هـــەیۆلا (نتطـــری!) نەوتـــە فـــلان[١]
دێمـــە مەدرەســـە (نتحـــواه!) مـــەنار
قامـــەتی شـــاهیدی مزگەوتـــە فـــلان
پـــەیڕەوی (ســـبعە)ی قورئانیـــە بـــەوەی
نـــەبو خـــاریجی لـــە هـــەر حەوتـــە فـــلان
عیززەتـــی هەرچـــە ئوصـــوولاتە نـــەما
بەســـکە بـــەد لەهجـــە و بەدصـــەوتە فـــلان
جامـــەدارانی حـــەمامن شـــاهید
کـــونی پـــشتی وەکـــوو ئەشـــکەوتە فـــلان
یـــەك طـــەویلـــەی کـــەر ئەگـــەر هـــەمڕاهی بـــێ
هەمـــەجا قـــایم و بەرکەوتـــە فـــلان
وەك درەخـــتی ڕەشـــە یـــا ڕیـــشەکێف
هـــەر لەســـەر تـــا بەقـــەدەم چـــەوتە فـــلان
خایـــەیی گزگلییـــە و نەوســـی بـــەڕوو
شـــەکەمی کونـــدەیی پـــڕ جەوتـــە فـــلان

* * *

---

[*] بەحری رەمەلی شەشی مەخبوونی مەقسوور:
فاعیلاتون/ فەعیلاتون/ فەعیلان

[١] ئەم پارچەم لە هیچ سەرچاوەیەکی دیکەدا نەدۆزیەوە و یەك دوو وشەیشیم بۆ نەخوێنرایەوە و بە گومانـەوە ڕوونووسم کردن.

- ١٤ -[*]

قـادری بـۆ نـەظـم و بـەینی کـوفر و دیـن[1]
پەرچـــەمت وا بگـــرە دانـــەگرێ جـــەبین
غـــەیری قـاروون کـێ دەزانـێ جێـی ڕەقیـب
مووسائاســا گـــەر مـــوطـیعم بـــێ زەمـــین
تـــا دەنووســـێ ســـینی بۆســـەی تـــۆ قەڵـــەم
دێنـــە ســـەر کاغـــەز مەگـــەس بـــۆ ئەنگـــەبین
جانـــشینی جـــەم بـــە حیـــشمەت مـــن دەبم
گـــەر وەکـــوو لـــەعلی لـــەبت بم بـــێ نگـــین
بەرمـــەدە دەســـتم لـــە گۆشـــەی دامـــەنت
تـــا لـــە دنیـــا هەڵتـــەکێنم ئاســـتین
پـــێچ و خـــەم بـــەس وا لـــە مووتـــا تـــا بـــرۆ
کـــێ دەگاتـــە چـــینی زوڵفـــت؟ حیـــصنی چـــین!
خـــوون فـــشانە وەختـــی لـــوطفیـــشت نیگـــاه
فەرقی کوا بـۆ دڵ زەمانـە ئەصـلەح وەکـین(!)
فەرزی عەینـە حەمـدی ئـەو تـا بـێ نەفـەس
خالیقــە ئیجــادی نــووری کــرد لــە طــین(!)
خانـــە وەك زیندانـــە بـــۆ (ســـالم) لـــە غـــەم
غـــەیری ســـایەت گـــەر ببـــینێ هەمنـــشین

* * *

[*] بەحری رەمەلی شەشەمی مەقسوور:

فاعیلاتون/ فاعیلاتون/ فاعیلان.

[1] ئەم پارچە لە (ئـەوراقی پەرێـشان ل: ١٥٨)دا هەیـە و، لـەوێ هەشـت بەیتـە. هـەروەها لـە کەشـکۆڵی (قزڵجی)شدا ل: (٧٩) هەیە.

- ١٥ -[*]

نیگەهـ ناکەی بەلای ئوفتادەگانا قەد لەبەر تەمکین

دڵت کردم بە خوێن سا بەسیەتی ئەی کافری بێ دین!

بە دین صەنعانم و، غەم کۆهکەن و، مەنزڵ لە لای مەجنوون

(بخوتو دخت ترسای بم و لیلی برخ شرین!)[١]

* * *

---

[*] بەحری هەزەجی موثەممەنی موسەببەع:

مەفاعیيلون/ مەفاعیيلون/ مەفاعیيلون/ مەفاعیيلان

[١] ئەم نیوە بەیتەم بە دروستیی بۆ نەخوێنرایەوە، وەك خۆی و بە ڕێنووسەکەی خۆی رِوونووسم کرد.

- ١٦ -[*]

تـا تاقـه لـه سـینەم دڵـی غەمدیـده لـەکۆی تـوو
مەشـغووڵە وەکـوو کووکـووی وێرانـه بـه کووکـوو
وەصلت ئـــەمەری ڕەنجی منـی زاری چـه دەبـەردا[1]
وەك مەوسیمی گوڵ عەهدی چلۆن هاتو؟ چه زوو چـوو؟!
تـــەرکی جـــەفا بێهوودەیـــه لابـــه و زاری(!)
خـۆ تـا بـه ئەبـەد جەوهـەر و قانوونـه لـه گـوڵ ڕوو
پـڕ موشـکیله ئـەم حاڵـه بکـا چـارەیی دەردم
بـێ بـۆیی شـیفا، داروویـی تـۆ، فکـری ئـەرەسطوو
ئـەبنائی حەبەشـزاده چـه مەقبولـه لـه لای ڕۆم
دانیـشتوه بـه زانـوویی ئودەبـا چـاکیری هینـدوو
وا سـیڕڕی (هوالحـق) بـه یـەقین کەشـفه لـه خـاطر
هـەر (هـو هـو)ه شـوغلی دڵـی غەمدیـده لەگـەڵ هـو
بـۆ صـیدقی قـسەم بـادی سـەحەر شـاهیده بـابێ
بـێ بۆیـه لـەروویی گێـسوویی تـۆ نافـەیی ئـاهوو
(سـالم!) بەسـەرت تـا (قەرەسـوو)م لێـوه دیـاره
بـاره لـه دڵـی خەسـته ئەلـەم وەك کـەلی شـاهوو

* * *

---

[*] بەحری هەزەجی هەشتی ئەخرەبی مەکفووفی مەحزووفە:
مەفعوولو/ مەفاعیلو/ مەفاعیلو/ فەعوولون
[1] له دەستخەتەکەدا ئاوایه کە نووسیم، ئەگەر (دە)کەی نەبێ دروستە.

- ١٧ -(*)

ئـەی دڵ حەڵقـەیی ئـەو زوڵفـە هـەموو دامـە مەچـۆ[1]

ڕۆیـنی ئـەو ڕەهـە سـەرخود طـــەمەعی خانـە مەچـۆ

لازمـــە گـــەر چـــە دڵ دیـــدەنی دولبـــەر لـــێکن

قـــەولی ئـــەو دەرحـــەقی تونـــدیی و دشـــنامە مەچـــۆ

* * *

(*) بەحری ڕەمەلی هەشتی مەخبوونی مەحزووف.

(1) ئەم دوو بەیتە هەر بەو شێوە نووسراون و سەرەتا و کۆتاییان دیارە و، ناتەواویی لە لاپەڕەکەدا نییە.

- ١٨ -[*]

رەفیــق بــێن و تەماشــاکەن دەمــی بووکبردنــە ئەمــشەو
هەوای بووکێ (بــەدان) و، مــەیلی زاوا (کــردن)ە ئەمــشەو
موهەییای کرد فەلەك طــەوقــی بلــوورین بــۆ ملــی دامــاد
چــەلیپا هــەردوو پێــی بــووکێ دووشــاخەکردنە ئەمــشەو
لەگــەڵ کاروانــەدا ئــاوازی پۆپڵــە وەك جــەرەس هەڵــسا
لەدەســت زاوا لەدەســت بووکــا خرنگــەی بازنــە ئەمــشەو
دەڵــێن: بــەربووکی بــاوان دەستەخوشــکی مــادەری بووکــە
لــە زاوا خــۆی دەترســم بگــرێ بــووکی پاژنــە ئەمــشەو[1]
خەزوورەی بووك لە ڕەقصایە وەکوو ئەشطەر لە ڕووی بەچچە
خــودی زاوا لەبــەر دوختــەر لــەحاڵی مردنــە ئەمــشەو
نـــــەفیری شـــــادییانەی زاوا بڵنـــــد نـــــابێ[2]
چبوو عیننینە زاوا، یا مەگەر بــووك بــێ بنــە ئەمــشەو؟!

* * *

---

[*] بەحری هەزەجی هەشتی تەواو.

[1] یەك دوو زاراوە لەم پارچە شیعرەدا هەن ڕوونکردنەوەیان مانای شیعرەکە ڕوونتر دەکاتەوە. (پاژن) یان (بەربووك) بەو ئافرەتە دەڵێن کە لە لایەنی ماڵە باوان ـ خانەوادەی بووك ـ ەوە لەتەك بووکدا دەنێررێت، دیارە ئەو ئافرەتەیش لە لایەنی ماڵە زاواوە دەنێررێت پێی دەگوترێ پێخەسوو. سالم دەڵێ: بەربووك دەستەخوشکی دایکی بووکێیە، دەترسم زاوا لەباتی بووکێ لنگی بەربووکی پاژن بگرێتە دەست!
عیننین: ئەو پیاوەی یارۆکەی شلەپەتەیە و هەڵناسێ و کارا نییە.

[2] ڕەنگە ئەگەر ئاوابێ لەنگییەکەی نەمێنێ و باشتر بێ:
نەفیری شادییانەی بووك و زاوا بۆ بڵند نابێ؟

- ١٩ -(*)

حورمـــەتی دڵ واجبـــە چـــونکە مـــەکانی دولبـــەرە(١)
مەیـــشکێنن نـــاوی، پـــڕ ئیکـــسیری کەعبـــەی ئەکبـــەرە
شـــیفتەیی گێـــسووی ئـــەیازێکم لـــە غـــەمی مەحموودسـان
لەشـــکری غـــەمزەی لـــە غەزنـــەی مـــوڵکی دڵ غارەتگـەرە

* * *

(*) بەحری رەمەل.

(١) ئەم دوو بەیتە لە شێوەی چوارخشتەکیدا نووسراون و، سەرەتا و کۆتایی لاپەڕەکە دیارە و، ناتـەواوی پێـوە دیار نییە.

- ٢٠ -(*)

دادەپۆشــێ ســەر و گــوێی زیــن لــە نەشــیب[1]

(چــــونکە بــــێ کردنــــە کلــــە و مــــدوە!)

دوشمـــــنی تۆیــــە ئەگـــــەر ڕۆیـــــینی تونـــــد

بـــۆزە هەتکـــە بـــڕۆ ســـا وەخـــتی هـــەوە

مـــەنزڵ و بـــاغی وەکیـــل صـــەد قەدەمـــە

شـــەوە ســـا بـــۆزە بـــڕۆ گـــاهی خـــەوە

ســەعی نــووح مــاین و ئەســپێکی کــە هێــشت

نـــەری دوو مادەیـــە گـــەر مـــابێ ئـــەوە

گـــەر لـــە دووشـــان[2] بگەمـــە شـــاری ســـنە

دەیفرۆشـــــم – بـــــەخودا – تـــــا قەڵـــــەوە

* * *

(*) بەحری ڕەمەلی شەشی مەخبوونی مەحزووف.

(1) ئەم پێنج بەیتە کە دیارە لە هەجوی ماینەکەدا گوتوونی و لەو کاتەدا لە دەوروبەری شاری سـنەدا بـووە.. کۆتایی پارچە شیعرێکە سەرەتاکەی بەر ئەو بەشە دەکەوێت لە بابەتی هەجودا تێداچووە.

(2) لە دەستخەتەکەدا وەك (کر لدوشان)وایە، نەمزانی مەبەستی چییە.

- ٢١ -(*)

بیستم ئاغە سوورە مەدحی واشەگێڕیی کردووە(١)

(اوند مست د ژنوی باریوە یا مردووە!)

ئالە زاقە و، جڕەیو، کۆلارە پشتە و، سنگ بچووك،

لاق درێژە، چنگ مریشکە و، کەم فڕە، چاو مردووە

هەر لە عەمدەن خۆی لە داو داوە کە (جاسم!) بیکڕێ

چونکە تۆڕە، مورغی باغە، خۆی لەوان گوم کردووە

گالتە مورغانی کێوە، هەر کە فیکەی لێ دەکا

ئێستە لەو ترسە لەسەر دەستکێشە خۆی مات کردووە

گەر بچێتە مێرگەوە قازلاخ بە جرِ تووڕەی دەکا

بۆ جێگاگۆڕکێ لە صەحرا هەر بە شەو ڕابوردوە

صینفی مورغیش گەر وەکوو ئینسان جوداکەی، میللەتی،

ئاشیانەی گەر لە خانەی ڕۆستەمە جینسی جووە!

مێخەکە وەك پارچە بۆ هەردوو پێی ئامادەیە

بۆ کونی لووتی خەفەقان خۆی موهەییا کردووە

ڕەنگە هەرکەس چاوی بەم سنگ و سەر و کلکە کەوێ

پێی بڵێ: لەعنەت لە بابی ئەو کەسەی تۆی گرتووە!

ئەحمەدی کاکم دەڵێ: قالە وەرە وا واشەکەت

باقڵی مِن هێلکە دەکا وا وەك مریشك پس کەوتووە!

واشەخێو واشە وا کاکم (بام دڕاکیە!)

(بعد ازین) دایم بەبێ هیچ لەو تەلانە قووقووە

(*) بەحری ڕەمەل.

(١) واشەگێڕیی، یان بازەڕاوو، ڕاوە باز، بابەتێکە شاعیرانی کۆنمان بە گەلێ شێوە تۆماریان کردووە و، شیعری جوانیان گوتووە، بە تایبەتی شاعیرانی زاراوەی گۆرانی. دەکرێ ئەم بابەتە وەك باسێکی فۆلکلۆری دەوڵەمەند لێکۆڵینەوەی لەسەر بکرێت.

- ۲۲ -[*]

در وصف والی[۱]

مـــــەهی دی هاتوچـــــو رابـــــورد شـــــەوی دەی
دەســـا دەی مـــەی بـــدەن ئـــەمجا پـــەیا پـــەی
خەلاصـم کـەن لەدەسـت غـەم مـوطـریـب ئامـان
بـــەدەنگی بەربـــەطو چـــەنگ و دەف و نـــەی
دەبـــێ ســـاقی لـــەمێ عیـــسانەفەس بـــێ
بـــە نەشـئەی مـوردەیی صـەد سـالە کـا حـەی
زومەڕڕەدڕەنگـــە صـــەحرا و، بـــادە گوڵگـــوون
هـــەتا کـــەی کـــا (پلـــی!) چـــەنگی دەخیـــل دەی؟
چـــە رەنگینـــە بـــە مەســـتیی روویـــی ســـاقیی؟
چـــە دڵگـــیرە صـــەدای: هـــەی بێنـــە مـــەی هـــەی؟
عەجـــەب صـــەفوەت دەهێکـــە مـــەی حەقیقـــەت
لـــە دڵ بـــیروون دەکـــا: غـــەل و، غـــەش و، غـــەی
بـــە یـــەغما چـــوو هەمیـــسان طـــاقـــەت و هـــۆش
لـــە چـــاوی مەســـتی ســـاقیی ئـــۆف خـــودا وەی
صـــوراحیی وا لەبـــەر پێـــت مـــەی دیـــارە
نیهـــانیی قـــەد نییـــە ڕازت، چـــە فیتنـــەی؟
لـــــە ســـــایەی دەوڵـــــەتی (والی) (وإلاّ)
لەهـــەر بەزمـــە وەکـــوو چەشـــنی (جـــەم) و (کـــەی)
لـــە بیمـــی ســـەحنەیی ئـــەو ســـینە ڕەهـــزەن
نـــەماوە هـــەر لـــە (بەصـــرە) تـــا بـــەڕێ (ڕەی)
ئیـــشارەی بـــــەرقی تێغـــــی ڕۆژی مەیـــــدان
بـــە چـــالاکیی دەکـــا ئەســـپ قـــڕان پـــەی
مـــەه و مـــاهیی بـــە جـــەولانی دەکـــا ڕێـــش

---

[*] بەحری هەزەج.

[۱] لە ستایشی والیدا. بەڵام نازانرێت کام والییە.

لە ضەربی سمی ئەسپ و نووکی نێزەی
دەزانن بۆ مەسیح کەوتە پشتی ڕۆژ
لەناو ئەوجی بڵندیی داری سفتەی؟
ظوهووره رەنگی فیردەوس و جەهەننەم
لە خشپە و بەزمی قەهر و فەلاقەی(!)
بەدەن پۆش گەر موزەییەن کا بە دۆشی
دەپۆشێ پرتەوی خۆر شەوقی شەممەی
ئەگەر مەیلی کەرەم کا طەبعی شۆخی
دەکاتە مەردی دوو نان (حاتەمی طەی)
بەخاصییەت وەکوو زمرووتە عەدلی
رەبی سا دوشمنی کوێر بێ وەکوو حەی[2]
لە باغا بەیدی مەجنوون زۆر بە دەعیە
ئەبەد تا بێ بە سەجدەی ئەو دەبا پەی
(نیگاو!) رەسمی ـ بەلێ ـ گەر بێتە خاطر
دەکا شەق سینەیی قەیصەر بەدەشنەی
ئەگەر بێ مەیلی ڕاو کا بۆ تەفەڕڕوج
دەکا (تحوە!) طوغرول چنگی واشەی
بە دەنگی تەپڵی باز گەر بازی بەردا
(عوقاب) وەك (کارەوان)[3] ماتە لە حەملەی
خودایا سا لە ڕێی ساقیی کەوثەر
هەتا بێ باغ و تاك و شاخ و ڕیشەی
بە بەزم و کامەرانی و عەیش و عوشرەت
لە بادەی لوطفی حەق پڕبێ پیاڵەی

* * *

---

[2] حەی: لێرەدا مەبەست کوێرە مارە.

[3] کارەوان: قەتێ، کوڕ کوڕ.

- ٢٣ -[*]

چ دەبــێ گــەر لــە ڕەقیــبم دڵــم ئــازاری ببــێ؟
هــەر گــوڵی بوبــول بــێ حوکمــە دەبــێ خــاری ببــێ!
مانیعــە بــۆ گــوزەری دڵ لــە روخــت زولْفــی ســیاه
گەنجی بێ هەر طـەرەفـێ شـەرطـە دەبـێ مـاری ببـێ
زەحمەتــە عوقــدەیی خــاطــر بــە ویــصالت وا ببــێ
قەدەغــەی بۆســە دەکــەی دا لــەبی مــن بــاری ببــێ
نایــەڵێ لــەذذەتــی وەصــڵت لــە دڵا جــەوری ڕەقیــب
شــادمانیی نییــە بــۆ ئــەو کەســە ئــەغیاری ببــێ
لــە ڕەهــی کەشمــە کەشــا جــانی هەمیــشە هــەدەرە
عاشــقی بــێ دڵ ئەگــەر دولبــەری عــەییاری ببــێ
بە شەوێ ڕەنگە بەڵەد بــێ لــە غــەم و طــوولی فــیراق
گــەر طــەبیــبم وەکــوو مــن دیــدەیی بێــداری ببــێ
جــان نیثــاری ڕەهــی جانانەیــە (ســالم) بــە ئەبــەد
لەتــەکا تێغــی جــەفا گــەر دڵــی ئینکــاری ببــێ

* * *

---

[*] بەحری ڕەمەلی هەشتی مەخبوونی مەحزووف.

- ٢٤ -[*]

تـــا مـــەنزەڵی تـــیری نیگـــەهت نـــاوی دڵـــم بـــیٚ
یـــارەب هەمـــەجا طـــورڕەیـــی تـــۆ تـــەوقی ملـــم بـــیٚ
خـــوێن کـــا جگـــەرم خـــاری ئەلـــەم وەخـــتی تەماشـــا
بیٚ عـــاریـــضی تـــۆ گـــەر هەوەســـی ڕوویـــی گـــوڵم بـــیٚ
پـــڕ بـــادەیی خـــوێن بـــیٚ بـــە ئەلـــەم بیلبیلـــەیی چـــاو
بـــیٚ دولبـــەر ئەگـــەر ئـــارەزوویی جـــامی ملـــم بـــیٚ[1]

[*] بەحری هەزەجی هەشتی ئەخرەبی مەکفووفی مەحزووفە:

مەفعوولو/ مەفاعیيلو/ مەفاعیيلو/ فەعوولون

[1] ئەم پارچەم لەهیچ سەرچاوەیەکی دیکە نەدی، هەندیٚ وشەیم باش بۆ نەخوێنرایەوە. ئەم وشەی دوایی کە بە (ملم)م نووسی دەشگونجیٚ (لمم) بیٚ.

بەیتە تاك و جووتە بڵاونەكراوەكان

* پارچەی:

"نمەکی ریتە برینم نمەکین روویی مەلیح"ی لاپەڕە ٥٤ی چاپەکە چوار بەیتە لە دەستخەتەکەدا پێنج بەیتە و ئەم بەیتەی خوارەوەی کە لە دەستخەتەکەدا بەیتی دووەمە زیادە.

یەم صیفەت بێتە تەلاتوم بە ئەبەد نازانێ
رەمزی پێش ئامەدی کاری منی بێچارەی سەطیح

*　　*　　*

* پارچەی:

"یادی زولف و ئەبرۆ و موژگانی یار"ی لاپەڕە (٦٠)ی چاپەکە چوار بەیتە و، لە دەستخەتەکەدا شەش بەیتە و، ئەم دوو بەیتەی دوایی زیادە:

دەست ئەدا بۆم روو لە رووماڵینی دۆست
گەر موقارین بن خەزان و نەوبەهار
کەی بە (سالم) دەردەچێ (سالم) کەبەد
صەیدی صەحرایی شکاری شاهوار؟

*　　*　　*

* پارچەی:

"لیلی وەشانی ملکی عرب جملە یك بە یك" لە چاپەکەدا ل: ٧٧ شەش بەیتە، بەڵام لە دەستخەتەکەدا حەوت بەیتە و ئەم بەیتەی زیادە:

هم شمع شرع توبە دکا منع گمرهی
هم روشن از جملە تو در دیدە مردمك

*　　*　　*

* پارچەی:

"دەزانی باغی بەختی ئەهلی دڵ بۆ قەت ئەمەر نادا" لە چاپەکەدا ل: ١٧ هەشت بەیتە و، لە دەستخەتەکەدا دە بەیتە و پێش دوا بەیت ئەم دوو بەیتەی زیادە:

بەحاڵی نامورادی من وەها موشتاقە مەعشووقم
لە گوڕەی (بو نوابینی رەو) بادی سەحەر نادا

له فیکری پاسی عیصمەت وا بە ظاهیر دوو ڕەنگە
لە حوکمی دووربینا قەط قەط بەمن ڕێگەی گوزەر نادا

* * *

* پارچەی:

"طەریقی عیشقت ئەر بەردەم خەجاڵەت بم لە مەحشەردا" کە لە چاپەکەدا (ل: ٢٢) پێنج بەیتە لە دەستخەتەکەدا شەش بەیتە و، ئەم بەیتە، کە سێیەم بەیتە، زیادە:

قەبووڵ ناکەی خەیاڵیشت لەناو دڵما موقیمی بێ
نەوا پەژموردە بێ گوڵدەستەیی حوسنت لە مەجەڕدا

* * *

* پارچەی:

"چەشمەیی نەهری ڕەوان دیدەیی گریانی منە"ی (ل: ١٣١)ی چاپەکە دە بەیتە لە دەستخەتەکەدا (١١) بەیتە و ئەم بەیتەی کە پێش دوو بەیتی کۆتاییە زیادە:

وا دەزانم کە لە فیردەوسی جەمالا بە فەریب
دانەیی خاڵی لەبت باعیثی عیصیانی منە

* * *

* پارچەی:

"لەناو زوڵفا بەڕوو دڵدارە مەستوور" کە لە چاپەکەدا (ل: ٦٣) حەوت بەیتە، لە دەستخەتەکەدا ئەم بەیتە ی-کە بەیتی شەشەمە- زیادە:

بەکەس ناگا خەراجی هیندوویی خاڵ
لە قەلعەی چینی زوڵفا بوو بە فەغفوور

* * *

* پارچەی:

"بەڕووی ڕۆژا نواندی لەیلی دەیجوور"ی لاپەڕە ٦٣ی چاپەکە (٩) بەیتە لە دەستخەتەکەدا (١٠) بەیتە و ئەم بەیتەی خوارەوە کە زیادە پێنجەم بەیتە:

تەحەڕوك بۆ شەریانی عەینەین
بلوورین ساقی وەك ماهی سەقەنقوور!

* * *

بەشی فارسی

شیعره فارسییەکان

دەستخەتی سەرچاوەی ئەم باسە وەك ئەو شیعرە کوردییانەی تێدایە (١٠) پارچە شیعری فارسیشی تێدایە، بەڵام من پارچەی کۆتایی دەستخەتەکەم هەڵبژارد، وەك نموونەی شیعری بڵاو نەکراوەی فارسیی ئەم دەستخەتە.

ئەم پارچە شیعرە درێژە، مەثنەوییە، لە کۆتاییەوە نازناو (سالم)ی تێدا نییە، بەڵام دەستخەتەکە وا دیارە جگە لە شیعری سالم شیعری کەسی دیکەی تێدا نییە، چونکە هەر لەدوای کۆتایی ئەم پارچە شیعرەوە — وەك لە کۆتاییەوە دینووسم — نووسراوە:

"بحمدالله باتمام رسید وبخاتمت انجامید دیوان کردی سالم جهة ارجمندی احمد آغا تحریر شد"

ئەو پارچە شیعرەکانی دی بەشی فارسییەکەم دواخست بۆ هەلێکی دی، یان بۆ ئەو کاتەی دیوانی سالم بە لێکۆڵینەوەوە بڵاو دەکرێتەوە، هەر کەس ئەو کارەی ئەنجام دا پارچە شیعرەکان و وێنەی دەستخەتەکەیش دەخەمە بەردەستی بۆ لێکۆڵینەوە.

ساقی‌نامهء سرکار شیخ

وکـر دشـنهء دهـر خـونریز شـد

زمـین و زمـان فتنـه نکیـز شـد

سـپەرا سـیه چـهر و چـبر آمـدی

بخـون دلـیران دلـیر آمـدی

ز روز و شـب چـرخ دولاب کـرد

پلـنگ دور سـنگ اسـت انـدر نـبرد

عجـب سـست پیمـانی وسـخت چـهر

ز چـهرت نـه پیداسـت آثـار مهـر

کـسیرا کـه بـر خـوان صـلا میزنـی

ز خـوان بـلا بـر بـلا میزانـی

جـز از تـو نـدیم کـه بـر خـوان خـویش

بریـزد کـسی خـون مهمـان خـویش

نه مادر همه مهربانی کند
بنور از خود همزبانی کند
ز خون سازدش شیر پستان دهر
چو خاری بپا خلد جان دهد
نوای زال گردون چه بد مادری
که چون شیر خون جوانان خوری!
بر خم تو تا چند آلا شیم
بیا ساز زمانی درآسا شیم
ساقی بگو نخوایی از سر نهد
بکف جام یاقوت احمر دهد
قدمم یکدم در شبستان نهد
یکم جرعه از جام مستان دهد
کجا موکب شهریاران دهد
کزیشان نه‌بینم نشانی بشهد
همه مست جامند و سراندسر گرم می
چه کیخسرو جم، چه جمشید و کی
بده ساقی آن باده‌ء جان نواز
جهان منیر باینست مهمان گداز
ازان باده دل را چه سازش دهد
جهان را دل اندر گذارش دهد
گروهی که عار از شهی داشتند
همه جام خودرا تهی داشتند
ز دام خیالات بگریختند
برفتند و پیمان ها ریختند
بیا ساقیا آتشم تیز کُن
مرا نیز پیمانه لبریز کن

بریزم یکی جام می در بکام
ازان پیش کز می بریزد بجام
به‌بین ساقی این بزم پاکیزه را
بیا رای آن دخت دوشیزه‌را
بیرون آور از پردهء شیشه‌را
که جان پرده پرداخت ز اندیشه‌را
حریفان بقصدش چو آیین نهند
ز یک جلوه صدجان بکابین دهند
نه بر صدر میخانه صفها زدند
بسان غرا ز می بکفها زدند
بعشرت همه باده بر کف بُدند
در آخر چنان باده در کف شدند
بیا ساقی آلوده شد دامنم
غم نیکُ بد تا بکی در تنم؟
میم ده که مخمور خواهم شدن
وز آلودگی دور خواهم شدن
ازان می که سر صمد بخشدم
رهای زهر نیک و بد بخشدم
دریغا غم ناگهان در رسد
... بهار خزان را طرب در رسد
میم ده که سر گرم مستی شوم
مگر فارغ از رنج هستی شوم
می ده که عاری ز شرمم کند
دمی فارغ از سردو گرمم کند
ازان می که تابان چو خورشید بود
زمانی که نه‌جام و جمشید بود

بیا ساقی این چرخ گردان نگر
به چرخ آفت شیر مردان انگر
مدار جهانرا قراریست سست
به پیمانه بایست پیمان درست
فلک را بحالی زند دیر نیست
بده می که هنگام تاخیر نست
ازان می چو جامی بسر برنهم
فلک را ز نو دور ار سر نهم
بیا ساقیا چست و چالاک باش
زمانی نه بر دور افلاک باش
مرا در عمر آخر آمد بیا
نگه دار فرصت بیا ساقیا
که هر زده مر گوش آگاهرا
ندا تیست (انی انا الله) را
بده می که باچشم بینا روم
بهم رازی طور سینا روم
زمانی که در سینه مستور بود
ازان می که نه شور نه نور بود
الهی بانا نگه صافی کشند
نک سیر تند ار چه آدم دشند
بانا نگه مستند از بوی تو
ز خود پرده بستند بر روی تو
بخونین کفنهای نازک بدن
بنازک کفنهای خونین بدن
بلب تشنگان از تف عشق تو
نرفته ز جا در صف عشق تو

ز عشقت بخون آغشته‌اند
خروشان و نالان و سرگشته اند
الهی بشوریده حالان عشق
که لالان در دند و نالان عشق
الهی بآن رنده ... پاو دست
که مینا و ساغر هم در شکست
بآن پیر سرمست میخوارگان
که مستی فروشد به بیچاره‌گان
که یک جرعه زان باده‌ء کهنه سال
بتلخی دهد نفس را کو شمال
بحیران بحیران بده می بده
بیک جرعه رطل پیاپی بده
که یکباره از خویش بیرون شود
سزاوار بخت همایون شود

بحمدالله باتمام رسید وبخاتمت انجامید دیوان کردی
سالم جهة ارجمندی احمد آغا تحریر شد

وێنەی دەستخەتەکانی دیوانی سالم

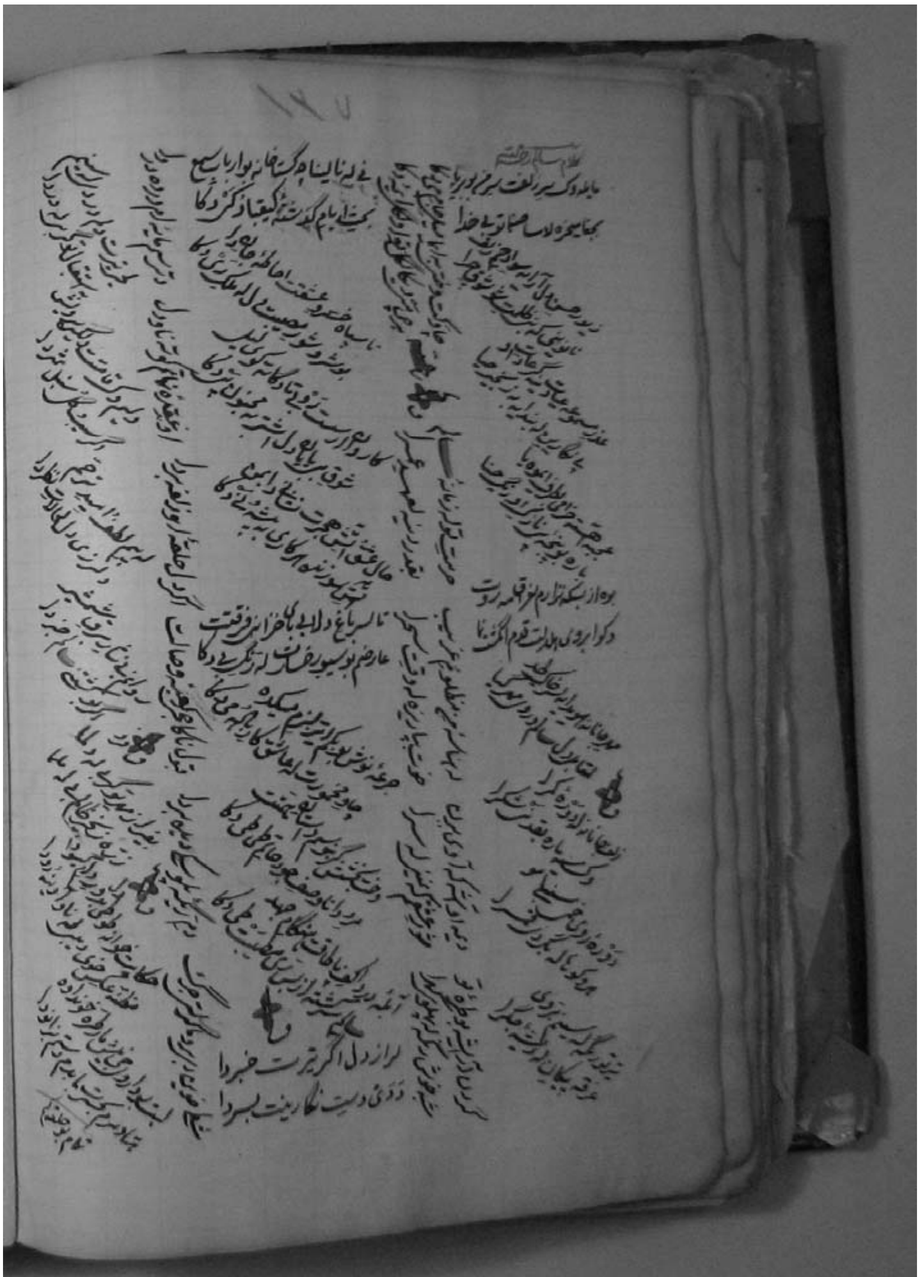

کەشکۆڵی مەلا فەتاحی کاگردەڵی

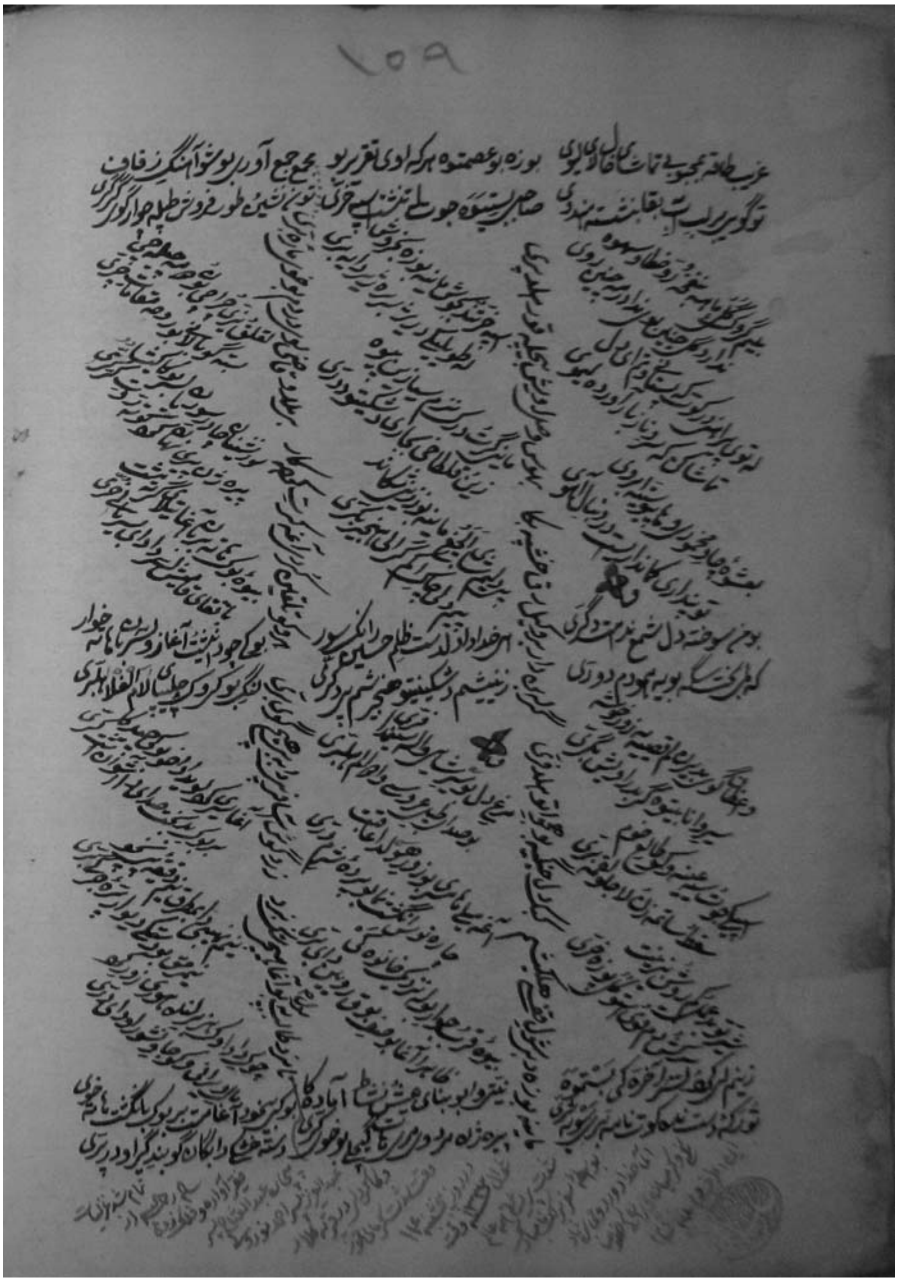

کەشکۆڵی مەلا فەتاحی کاگردەڵی

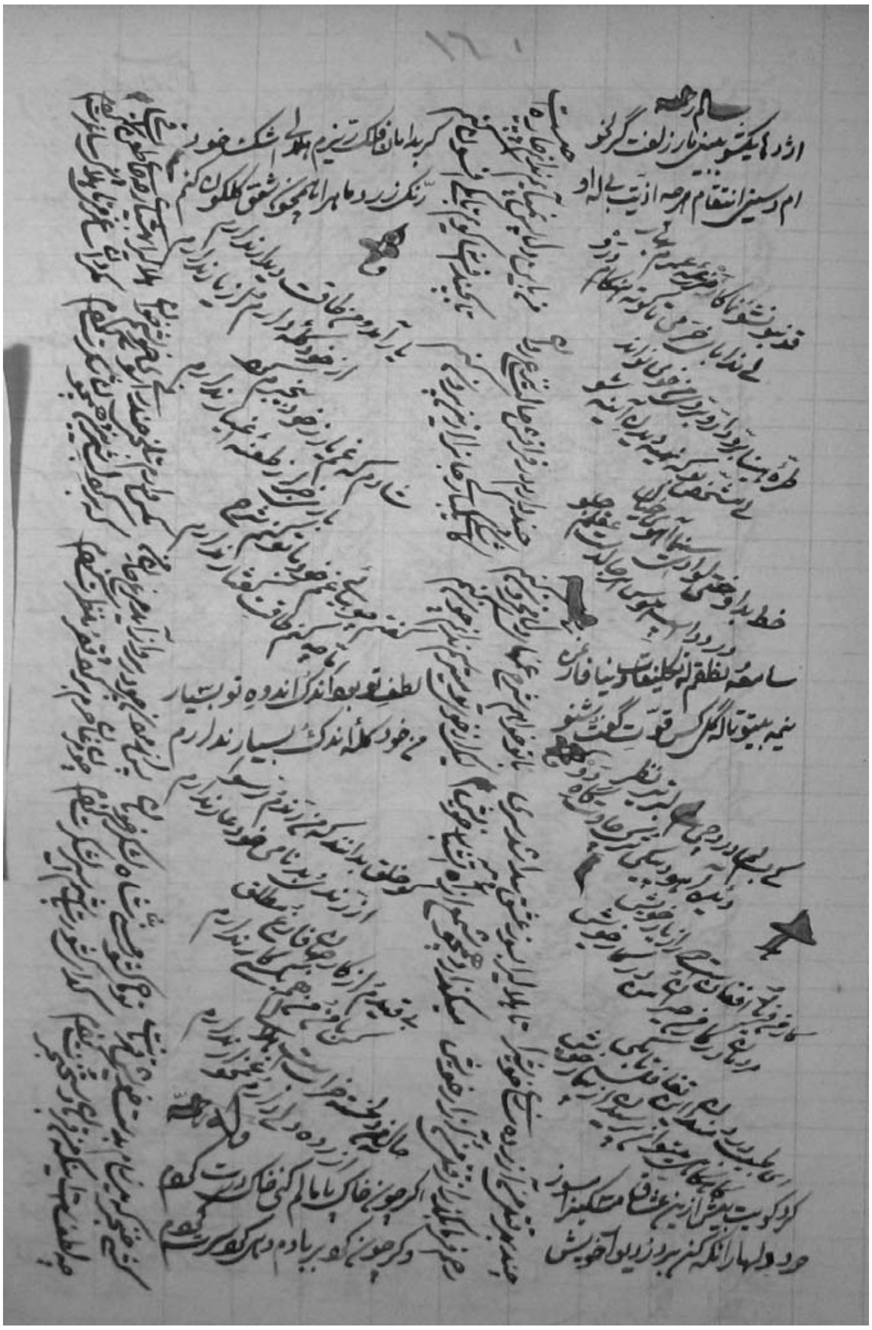

کەشکۆڵی مەلا فەتاحی کاگردەڵی

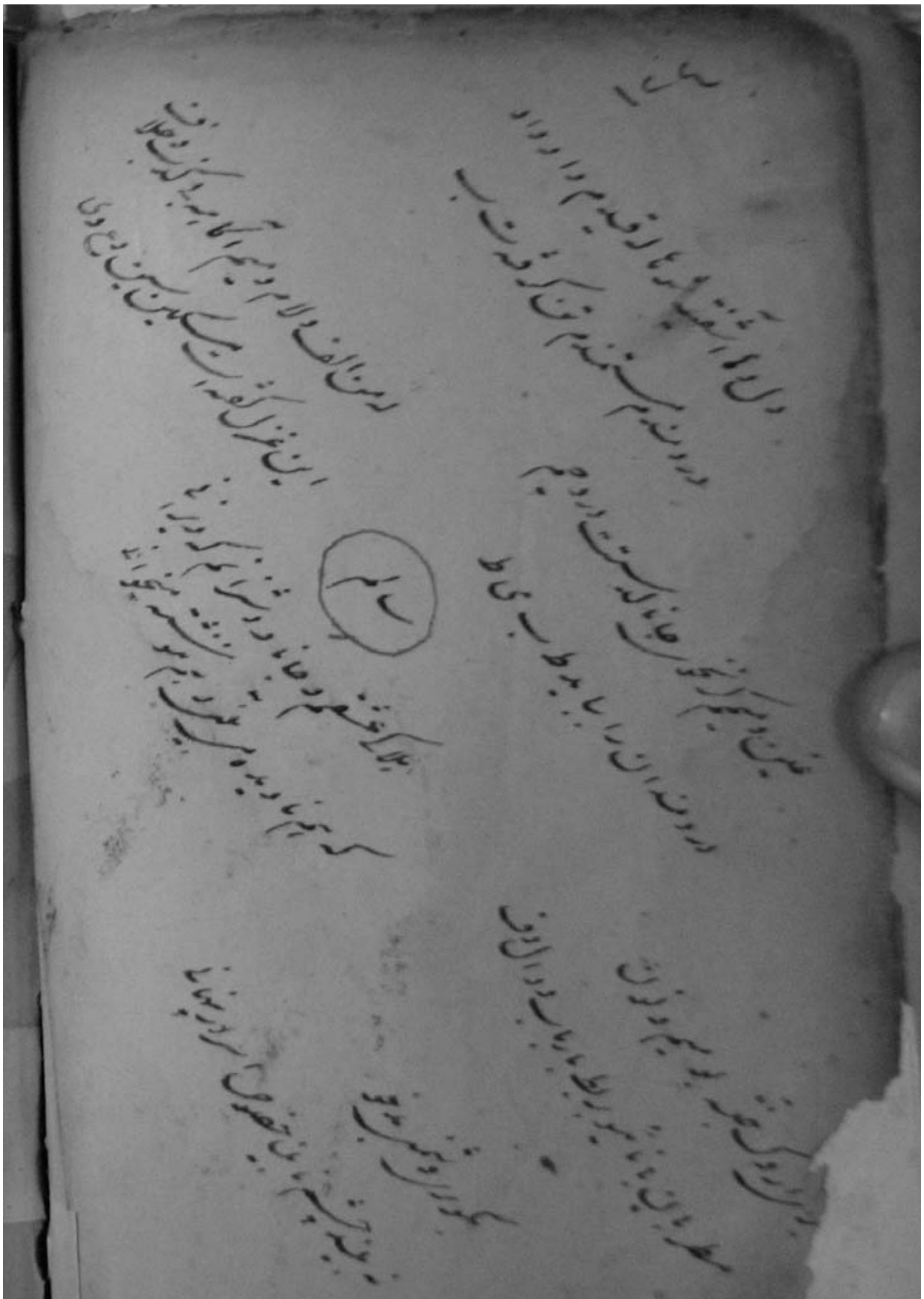

کەشکۆڵی تۆفیق

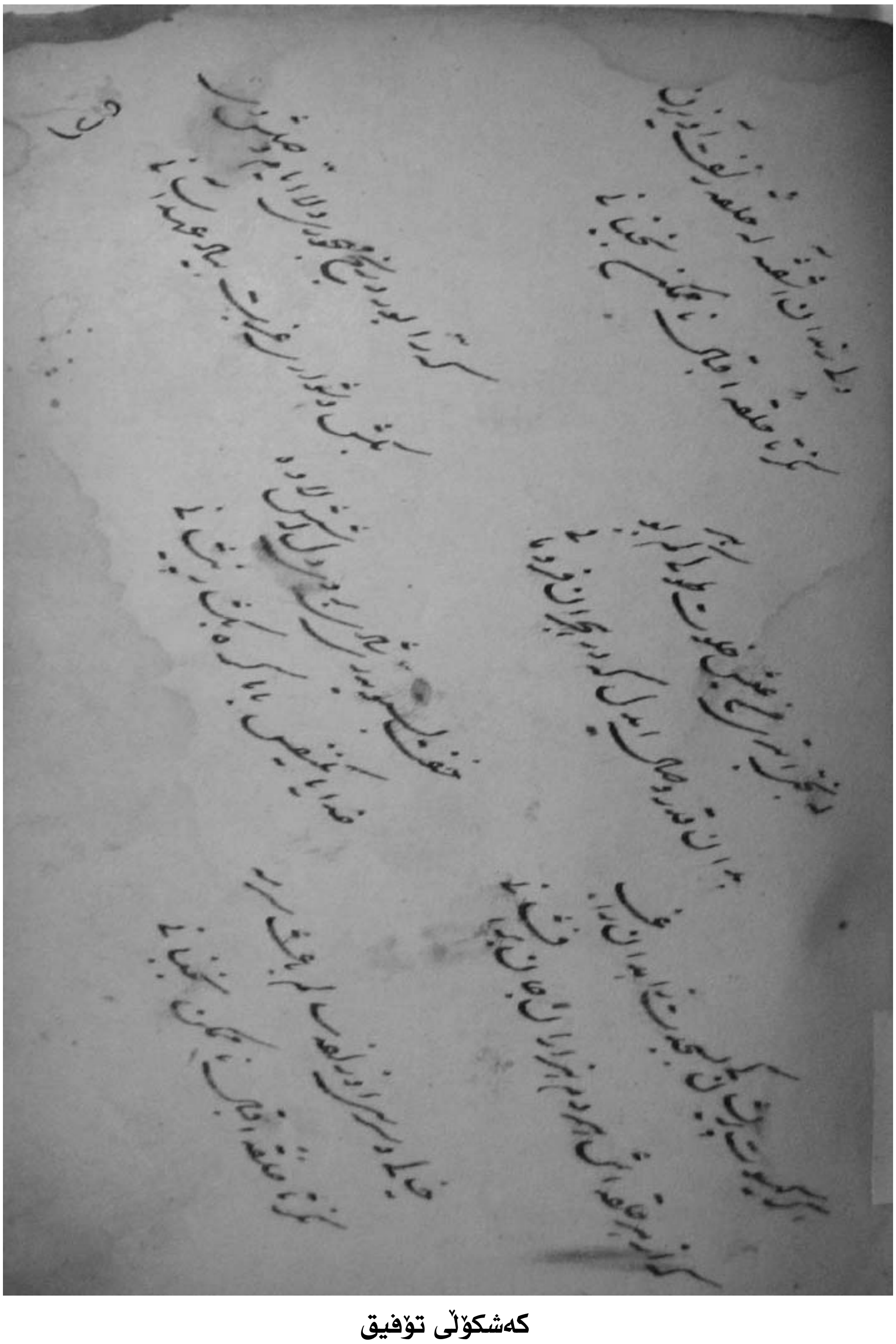

کەشکۆڵی تۆفیق

حوض پرە لە دیدەء ھیجرم منە لوی — لیلاوی دا نەھا توە وکو سیل شیوە تور

چاوی نجە لە سبزەء سیراب دائرە — جی جلوە گاە چاوی منە نرمە بانە زور

ایستە کنار حوضە کە جی بازیو کوشە کە — یاری تیدایە یا خو بوتە معرضی نفور

تو خوا فضای دشت فقیکان ایستە کش — محشر نشالە یا بوتە چولی سلم تور

واصل بکە عبیر سلامم بە حجرە کم — جی مادە جی نماوە لە ھیوان طاق ژور

زارم وکو ھلال نحیفم وکو خیال — آیا دکومە زار و بد لدا دکم خطور

او غاری یارە ایستە پرا غیارە یا نە خو — ھر غاری یارە یا بوتە غاری مار و مور

آیا مقام فرصتە لم بنیە بی مروە — یا مصلحت توقفە ھتا یوم نفخ صور

سالم

حالی بکە بە خفیە کە ای یار سنگ دل — نالی لە شوقی تو یە دە نیری سلام دور

در جواب

جانم فدای سروە کت ای بادکە سحر — دی بیکە مستعد لە ھموراە پر خطر

ای مروحەء جمال مەآسای دلبران — وی شانە زنی بکا کلی ترکانی سیمبر

جاروکشی منازل جانان لە خلوتا — فراشی روی فرشی بھاران لە دشت در

ھالش دەدەء بدم لە دمی خواب صبحدم — ھم زلف قیرە گونە و ھم چھرەء قمر

و خیلی طوال

کەشکۆڵی سەید محەمەد

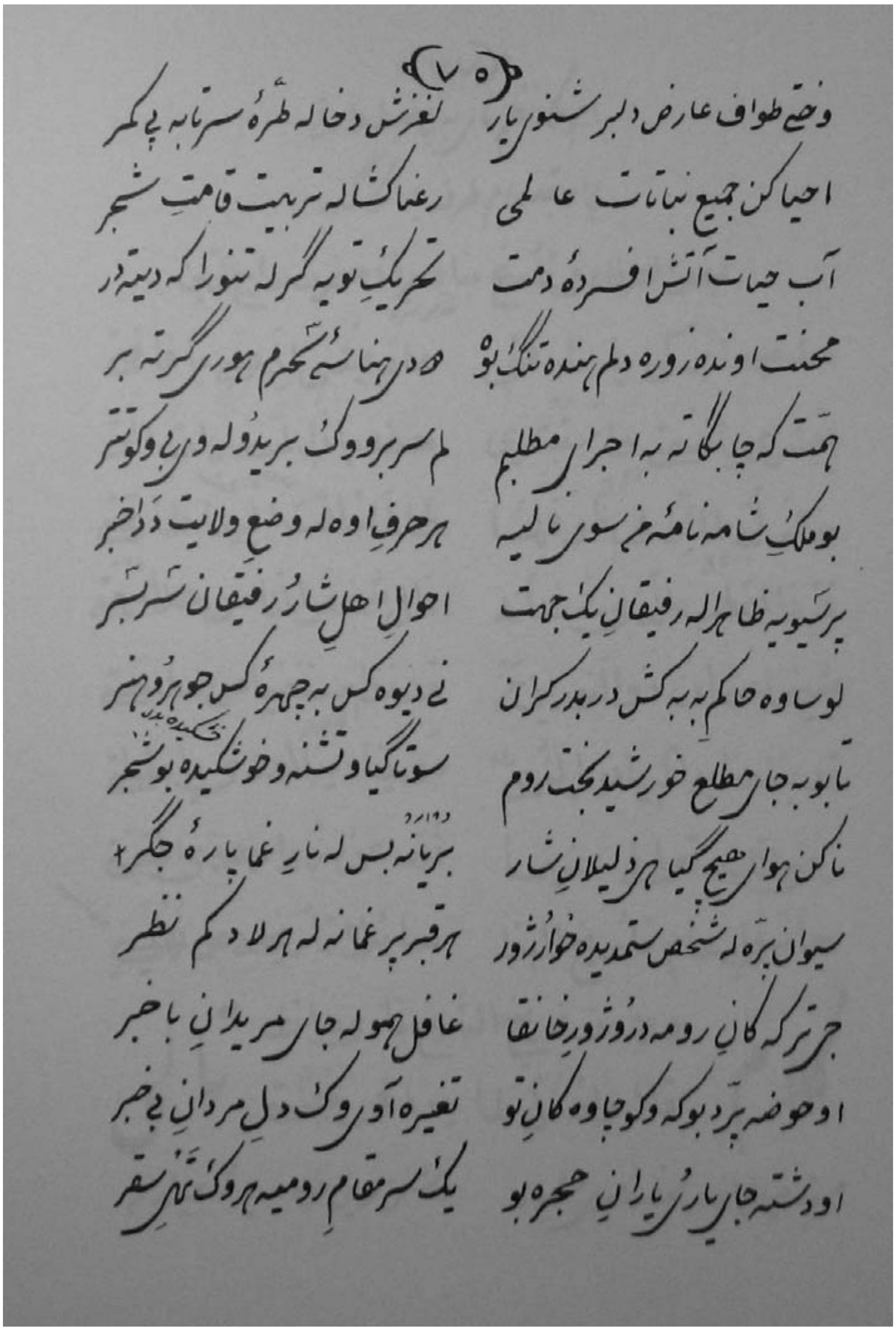
(٧٥)

وختی طواف عارض دلبر شنوی یار — لغزش دخاله طرهٔ سرتا به پی کمر

احیاکن جمیع نباتات عالمی — رعناکشاله تربیتِ قامتِ شجر

آب حیات آتش افسردهٔ دمت — تحریکِ تو به گر له تنورا که دیته در

محنت اونده زوره دلم هینده تنگ بو — هه‌دری هناسی تحرم هوری گرته بر

همت که جابگاته به اجرای مطلبم — لم سر بروک بریدوله وریا وکوتر

بوملکِ شامه نامه‌مزن سوی بالیه — هرحرفِ اوه له وضعِ ولایت دداخبر

پرسیویه ظاهراله رفیقانِ یک جهت — احوالِ اهلِ شارز رفیقان سرسر

لوساوه حاکم به به کش دربدرکران — نی دیوه کس به جهرهٔ کس جوهرو هنر

تابوبه جای مطلعِ خورشید بخت روم — سوتا گیاو تشنه و خوشکیده بو شجر

ناکن هوای هیچ گیا هی ذلیلانِ شار — بریانه بس له نارِ غما پارهٔ جگر

سیوان بره له شخص ستمدیده خوارژور — هرقبر پر غمانه له هرلاد کم نظر

جرترکه کانِ رومه دروژ ورخانقا — غافل هوله جای مریدانِ باخبر

اوحوضه پرد بوکه وکو جاوه کانِ تو — تغیره آوی وک دلِ مردانِ بی خبر

اودشته جای یاری یارانِ حجره بو — یک سرمقامِ رومیه هروک تای سقر

کەشکۆڵی سەید محەمەد

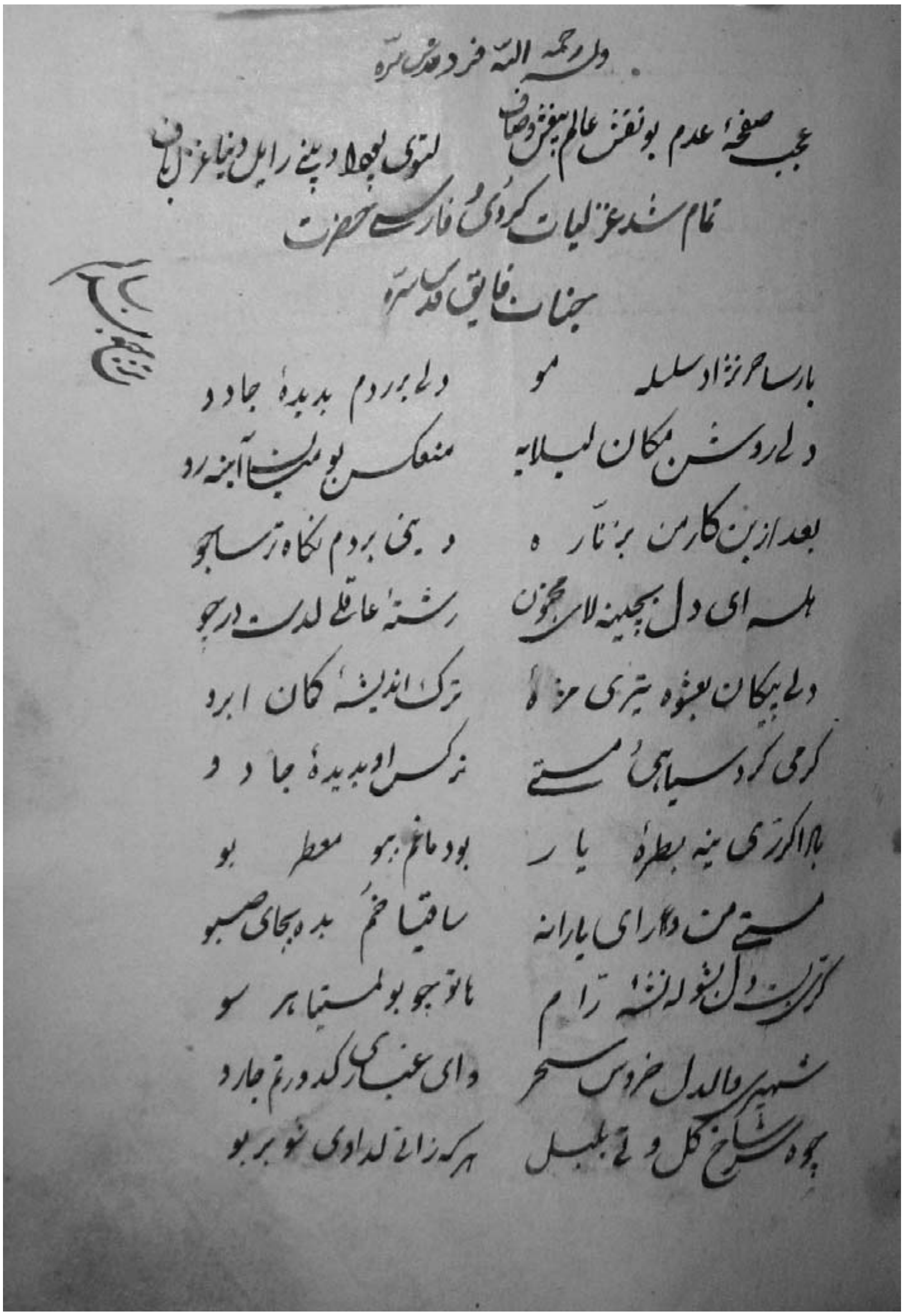

ولی رحمه الله فرد قدس سره

عجب صفحهٔ عدم بو نقش عالم پیغش دصاف لتوی بعد ا دپنی رایل دنیا غزل باف

تمام شد غزلیات کردی و فارسی حضرت

جناب فایق قدس سره

بار ساحر نژاد سلسله مو — دلی بردم بدیدهٔ جادو

دلی روشن مکان لیبلایه — منعکس بو منیا آینه رو

بعد ازین کار من بزنار ه — دینی بردم نگاه ترساجو

هله ای دل بچینه لای مجنون — رشتهٔ عاقلی لدست در چو

دلی بیکان بعشوه تیری مژهٔ — ترک اندیشه کمان ابرو

گرمی گرد سیاهی مستی — نرگس او بدیدهٔ جادو

بار اگر تری نیه بطرهٔ یار — بود ماغم بو معطر بو

مستی من دگرای یارانه — ساقیا خم بده بجای سبو

گر ربت دل بشو له نشئه رام — تا توجو بو لمستیا هر سو

شهی والدل خروس سحر — وای عنبر که دو رتم جارد

چوه شاخ گل و تی بلبل — هر که زانی لدادی نو بربو

کەشکۆڵی نەناسراو

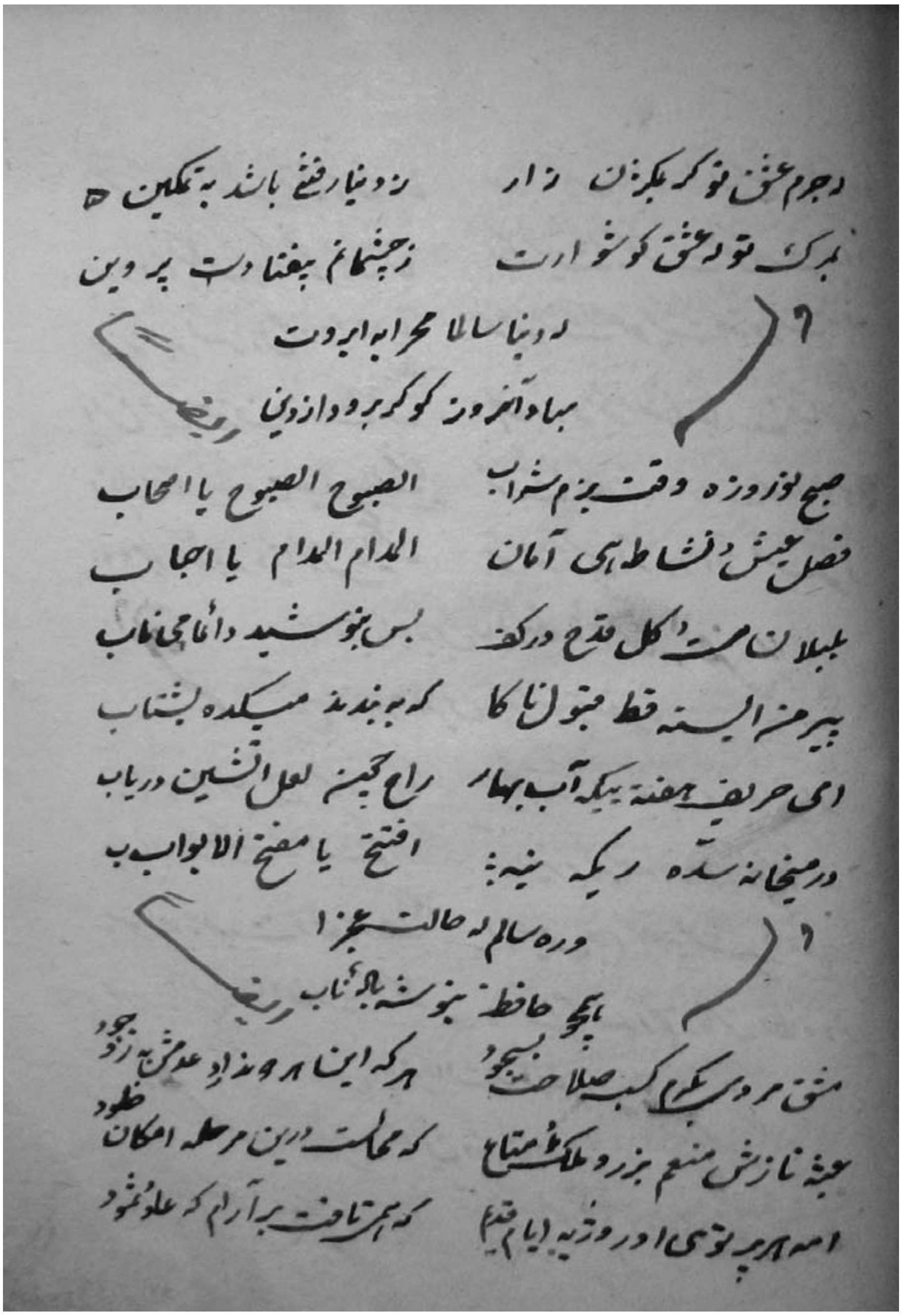

دجرم عشق تو کرمکرنن زار زدنیا رفته باشد به تمکین
مرک تو دعشق کو شو ارت زچشمانم پیغنا دت پر وین

ده دنیا سالا محراب ابرودت
مباد آخر ورزی کو کر برودازدین

صبح نوروزه وقت بزم شراب الصبوح الصبوح یا اصحاب
فصل عیش و نشاط هی آمان المدام المدام یا احباب
بلبلان مست دگل قدح درکف بس بنوشید دائما جی ناب
پیر من البته قط قبول ناکا که ببندند میکده بشتاب
ای حریف هفته یکه آب بهار راح چینن لعل آتشین دریاب
درمیخانه بسته ریکه نیه: افتح یا مفتح الابواب

وره سالم له حالت عجز ا
هیچ حافظ بنوشه بادهٔ ناب

منتی مردی بکرم کسب صلاحت بسجود هرکه این هر و بنداد عدمش به زجود
عیشه نازش منعم بزرو ملک و متاع که محالست درین مرحله امکان خلود
امه اهرچه توی ادروتیه ایام قدیم که همی تافت بر آرام که علو نمود

کەشکۆڵی نەناسراو

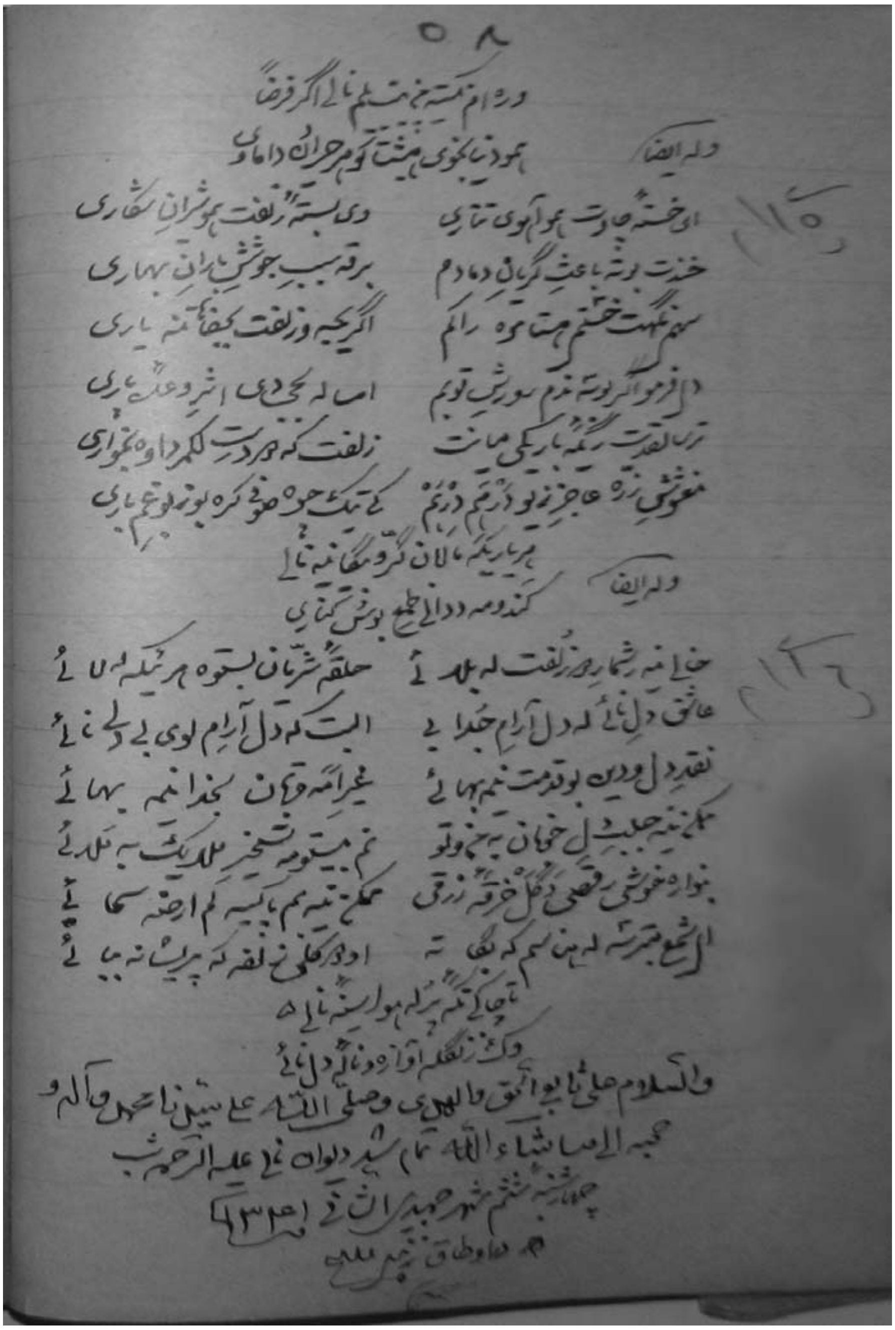

٥٨

ورە ام نشئە نە هەتبلم نالی اگر فرضا

همو دنیا بخوی هیشتا تو مرجانی داماوی

وله ایضا

١١٥ ای خستە چاوت هموو آهوی تتاری | دی بستە زلفت هموو شیرانی شکاری

خندت بوتە باعث گریانی دمادم | برقە سبب جوشش بارانی بهاری

سهم نگهت خستمی هتا توە رالکم | اگرچە و زلفت کیفا نمە یاری

دل فرمو اگر بوتە نذرم سو رشی تویم | امس لە کجی دوی اشر و عقل یاری

ترسا لقدت رنگمە بارکی مانت | زلفت کە جر دست لکمر داوە بحواری

معشوقی زرە عاجز نە بو دژ تم دژنم | کی تنک حوصەی حوفی کە بو نە بو غم یاری

هر یار کە مالان گرو گانە نالی

وله ایضا

کندومە ددالی جلم بوش کتاری

١٢٦ خالی نە رشمار رو زلفت لە بلا ی | حلقەی شریانی لسوە هر کیلە بلا ی

عاشق دلی نای لە دل آرام جدا بی | البت کە دل آرامی لوی بی دلی نای

نقد دل و دین بو قدمت نمە بها ی | غیرامە چە کانی بخدا نمە بها ی

مگر نیە جلب دل خوبان بی خنو لو | نم بیتو مە تسخیر ملایک بە بلای

بوارە خوشی رقصی دگل خرقە زرقی | ممکن نیە نیم یابیە لم ارضە سمای

ای شمع قتر شە لە من نیم کە بکی تە | ادو کعلی نە لفە کە پرپشنە بیای

تا چا کی نم برلە هوا سنە نالی

وک زنگلە آوازە دنال دل نای

والسلام علی تابع الحق والهدی وصلی الله علی سیدنا محمد وآله وصحبه الی ما شاء الله تمام شد دیوان نالی علیه الرحمة ب

چهارشنبه ششم شهر جمادی الثانی ۱۳۳۴

کەشکۆڵی مەلا عەبدوڵڵای قزڵجی

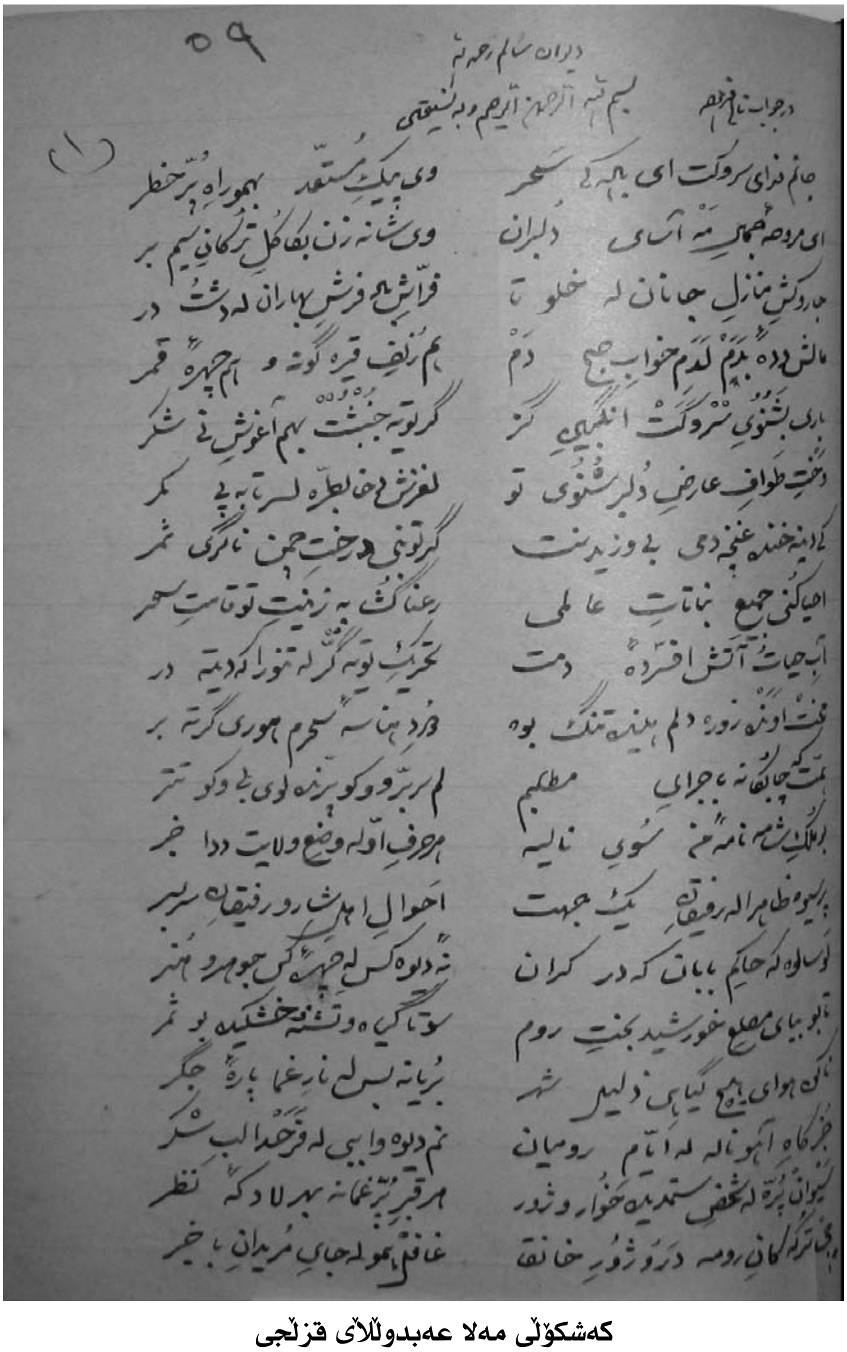

٥٩

دیوان سالم رحمه الله

در جواب نالی فرموده — بسم الله الرحمن الرحیم وبه نستعین

(١)

جانم فدای سروکت ای پیکی سحر — وی پیکِ مستعد بهموو راهی پر خطر

ای مروحه‌ی جماعتی ما آشنای دلبران — وی شانه زن بکاکلِ ترکانی سیم بر

جاروکشِ منازلِ جانان له خلوتا — فراشی فرشی بهاران له دشت و در

مالش دەدەی بدەم لەدەم خوابی صبح دم — هم زلفِ قیره گوشه و هم چهره‌ی قمر

باری بشنوی نسروکت انگبینی گز — گر تو به جنبشت بهم آغوشی نی شکر

دخت طوافِ عارضِ دلبر شنوی تو — لغزش دخاطره لسرتا بپی پکر

گادینه خنده غنچه‌دمی به وزیدنت — گر تو نبی درختِ چمن نادری ثمر

احیاکنی جمیع نباتاتِ عالمی — رعناکوش به زینتِ تو قامتِ شجر

آبِ حیاتِ آتشِ افسرده دمت — تحریکِ تو به گل له تورا که دیته در

نفت او نه زوره دلم هینده تنگ بوه — وردی هناسه سحرم هوری گرته بر

بت که چابکانه بجرایِ مطلبم — لم ربزه و کو بزنه لوی بی وکو تیتر

بولکِ شیم نامه‌من سوی نالیه — هر حرفِ اوله وضع ولایت ددا خبر

برسیه ظاهر اله رفیقانی یک جهت — احوالِ اهلی شهر و رفیقانی سربسر

تو سالوه له حاکم باباکه در کران — نه‌دلوه کس له جهتی کس جوهر و هنر

تا بو بهای مصلح خورشید بختِ روم — سوتا گیاه و تشنه خشکیه بو ثمر

تاکو هوای هیچ گیاهی ذلیل شهر — بریانه بس له نارِ غما پاره‌ی جگر

جزگاه آهو ناله له ایام رومیان — نم دلوه وا بی له فرحدا لب شکر

کیوانی پره له شخصِ ستمدیده خوار و ژور — هر قبری ترغمانه بهر لادکه نظر

بی ترکانی روسه دره و ژوری خانقا — غافل همو له‌جای مریدانی باخبر

کەشکۆڵی مەلا عەبدوڵڵای قزڵجی

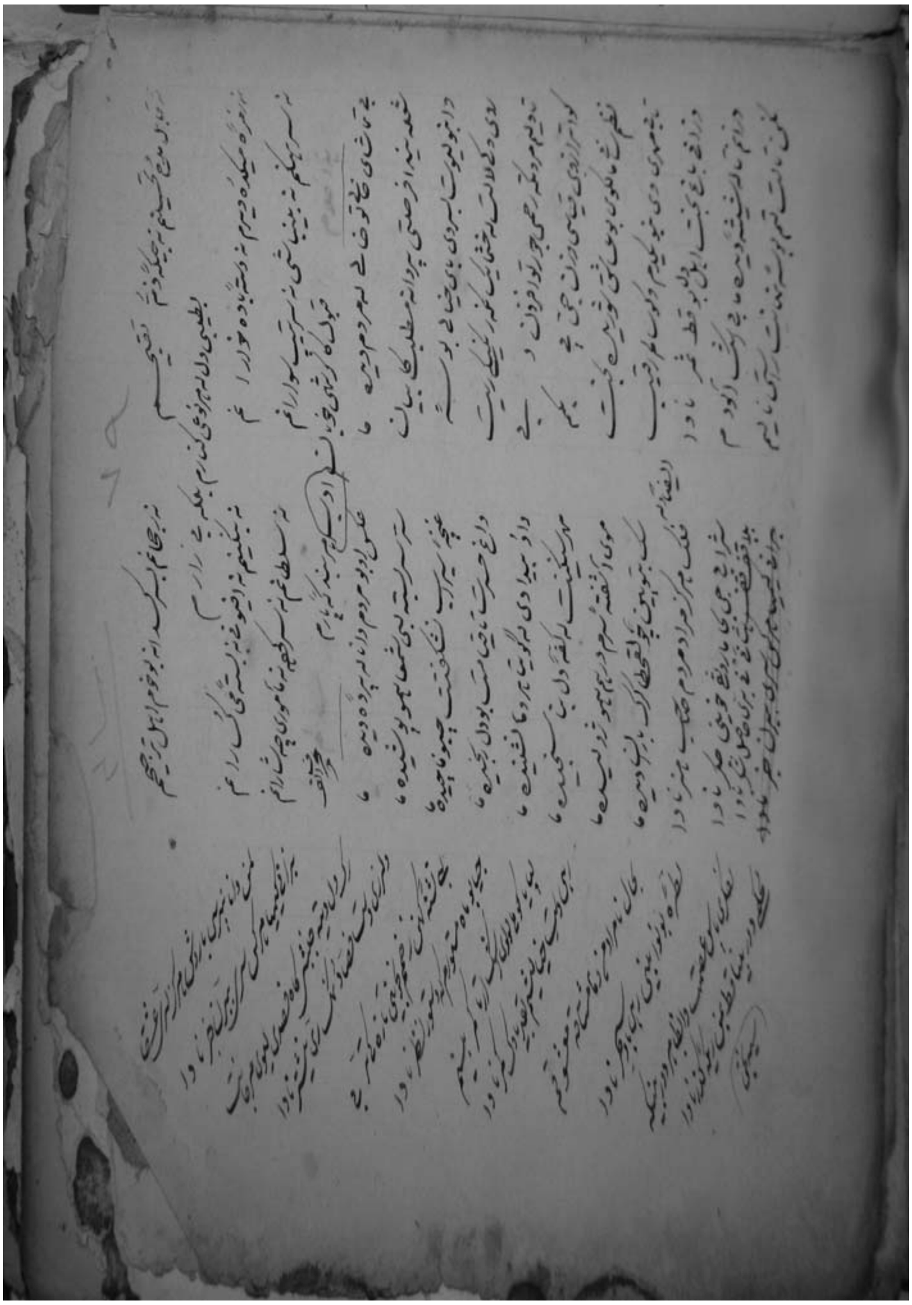

کەشکۆڵی گوڵزاری بەهار

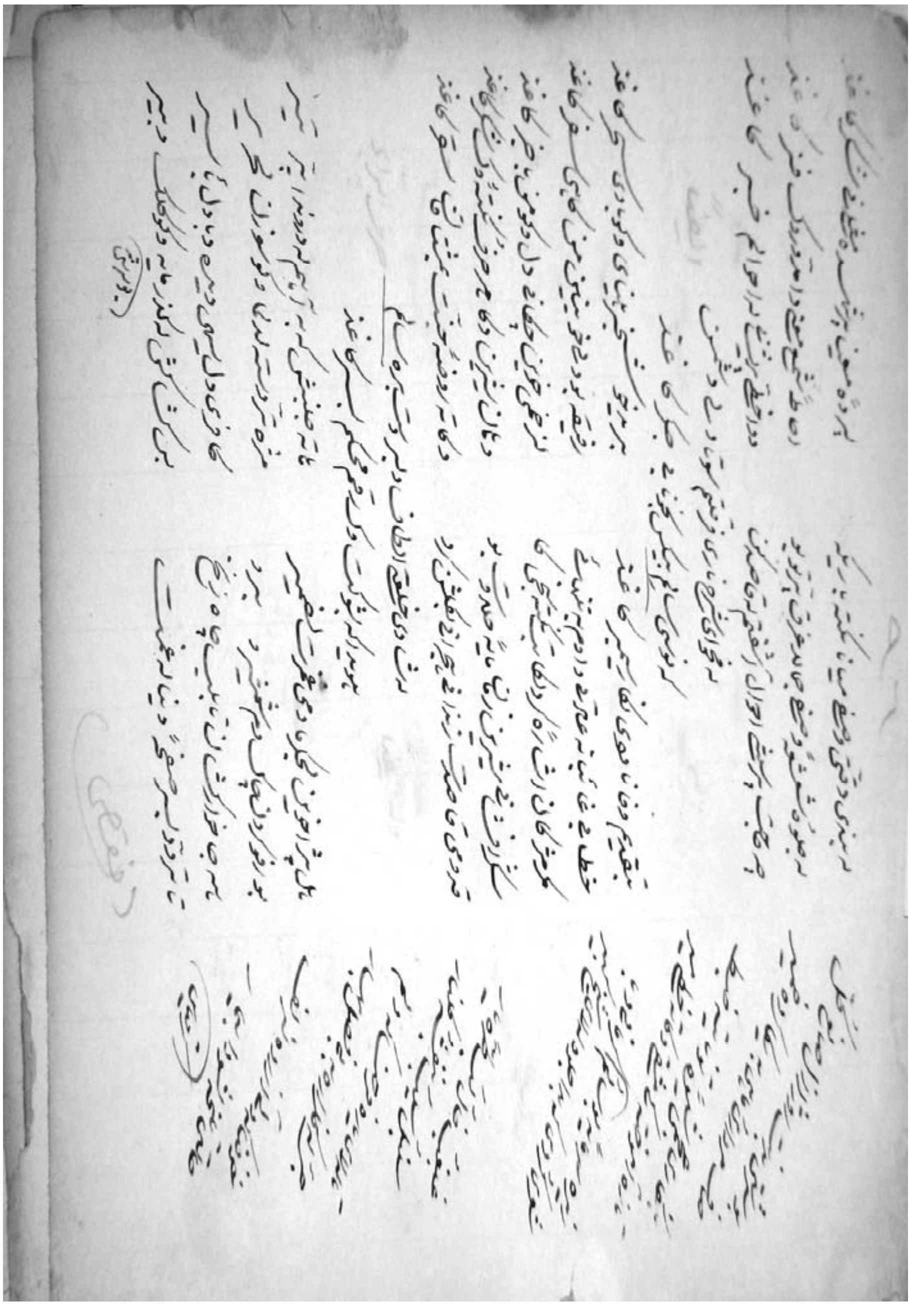

کەشکۆڵی گوڵزاری بەهار

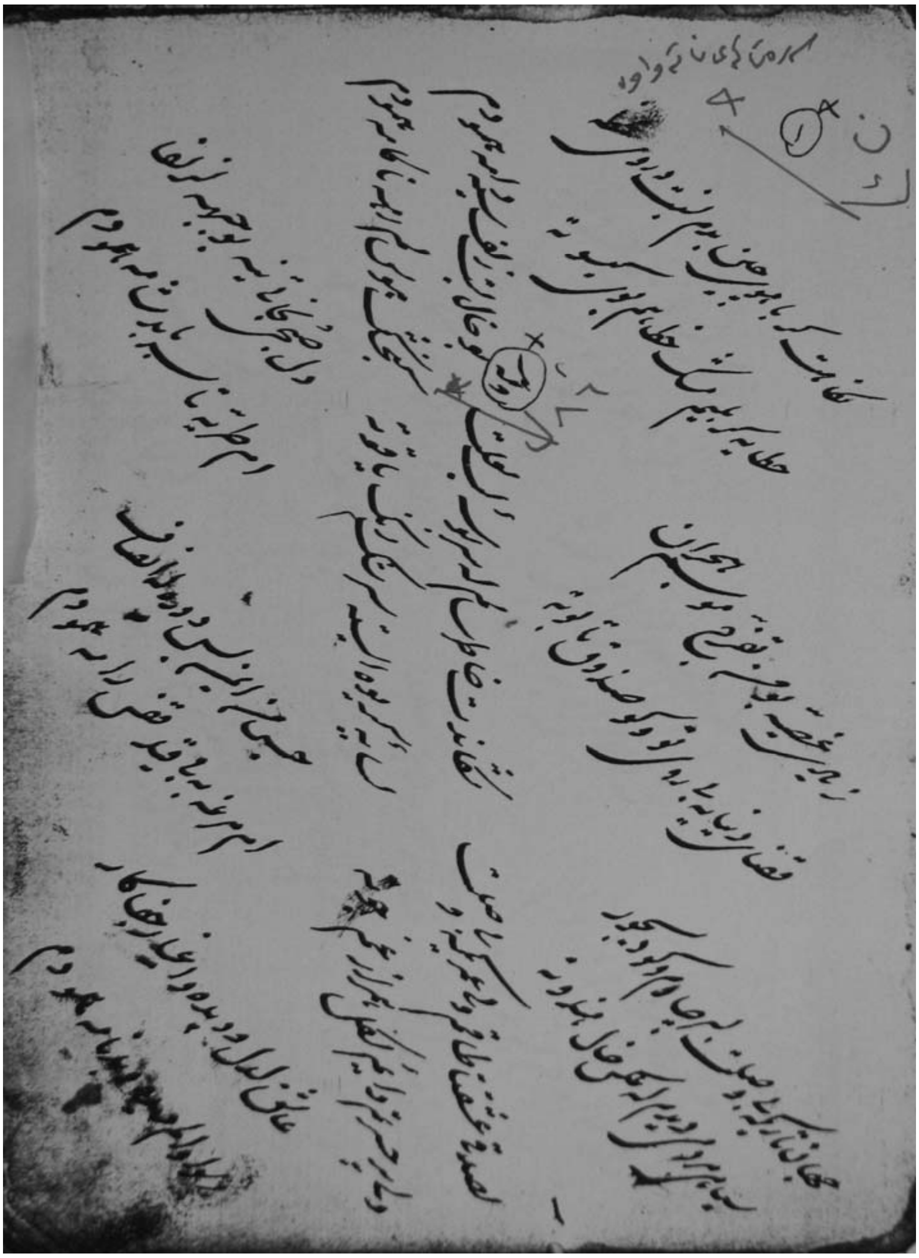

دەستخەتی ئەحمەد ئاغا

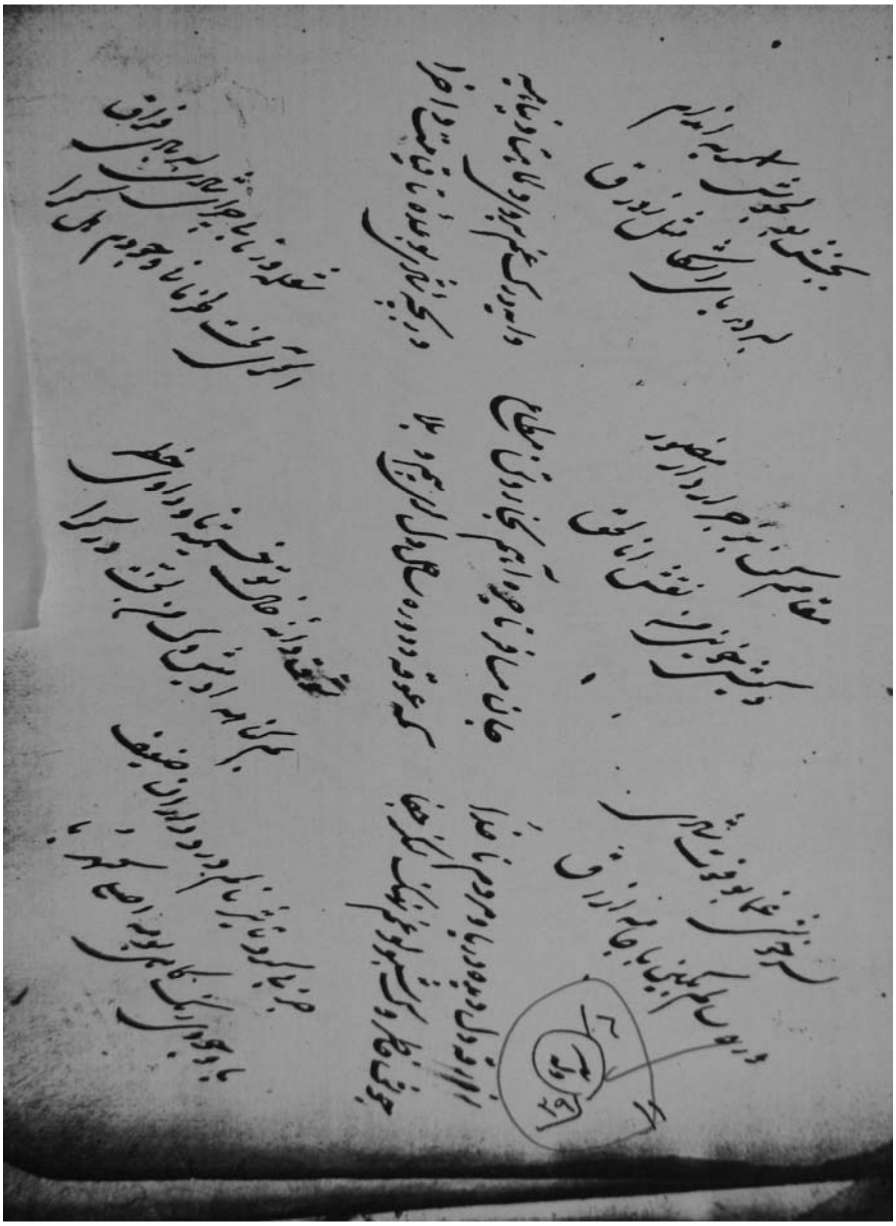

دەستخەتی ئەحمەد ئاغا

بابەت و سەرباسەکان. **لاپەڕە**

١- پێشەکی ٣

٢- باسێکی دەستخەتەکە ٦

٣- کاری من بۆ ئەم دەستخەتە........................ ٨

٤- هەندێك لە سەرچاوەکانی دیوانی سالم ١٠

٥- کەشکۆڵی مەلا فەتاحی کاگردەڵی ١٠

٦- کەشکۆڵی تۆفیق ١١

٧- کەشکۆڵی مەلا عەبدوڵڵای قزڵجی ١٢

٨- کەشکۆڵی گوڵزاری بەهار ١٢

٩- کەشکۆڵی سەیید محەمەد ١٣

١٠- کەشکۆڵی نەناسراو ١٣

١١- مینای شکستە ١٤

١٢- هەجوییات ٢٨

١٣- بەیتە تاك و جووتە بڵاونەکراوەکان ٤٧

١٤- بەشی فارسی ٥١

١٥- وێنەی دەستخەتەکانی دیوانی سالم ٥٩

کتێبە چاپکراوەکانی

کۆڕی زانیاری کوردستان و ئەکادیمیای کوردی

کۆڕی زانیاری کوردستان :

١) فەرهەنگی زاراوە (عەرەبی ـ کوردی)، بەدران ئەحمەد حەبیب، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٢، (١٤٢ لاپەڕە).

٢) کوردی تورکمانستان ـ مێژوو ـ ئەتنۆگرافیا ـ ئەدەب، د. مارف خەزنەدار، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٣، (٢٥٨ لاپەڕە).

٣) زاراوەی یاسایی، لیژنەی زاراوە لە کۆڕی زانیاری کوردستان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (٤٠ لاپەڕە).

٤) زاراوەی کارگێڕی، لیژنەی زاراوە لە کۆڕی زانیاری کوردستان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (٤٧ لاپەڕە).

٥) من ینابیع الشعر الکلاسیکی الکردی،ج١، رشید فندی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (٢٤٠ لاپەڕە).

٦) ڕێنووسی یەکگرتووی کوردی، بەدران ئەحمەد حەبیب، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٥٦ لاپەڕە).

٧) ڕێزمانی کەسی سێیەمی تاك، د.شێرکۆ بابان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (١٥٩ لاپەڕە).

٨) چوارینێن خەیام، د. کامیران عالی بەدرخان، وەرگێڕانی لە لاتینییەوە د. عەبدوللا یاسین ئامێدی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (٩٤ لاپەڕە).

٩) شێوەی سلێمانی زمانی کوردی، د. زەرێ یوسوپۆڤا، و : لە ڕوسییەوە د. کوردستان موکریانی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٢١٦ لاپەڕە).

١٠) **العروض في الشعر الكردي، احمد هردي**، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (٢١٨ لاپەڕە).

١١) ژانرەکانی ڕۆژنامەوانی و مێژووی چاپخانە ١٤٥٠ ـ ١٥٠٠، د. مەغدید سەپان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٢٧٨ لاپەڕە).

١٢) زاراوەی ڕاگەیاندن، لیژنەی زاراوە لە کۆڕی زانیاری کوردستان ، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (١٠٨ لاپەڕە).

١٣) فەرهەنگی زاراوەگەلی ڕاگەیاندن (ئینگلیزی ـ کوردی ـ عەرەبی)، بەدران ئەحمەد حەبیب، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (١٦٥ لاپەڕە).

١٤) ئەدەبی منداڵانی کورد ـ لێکۆڵینەوە ـ مێژووی سەرهەڵدان، حەمە کەریم هەورامی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٤٠٦ لاپەڕە).

١٥) گیرەکێن زمانێ کوردی، د. فازل عمر، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (١٣٤ لاپەڕە).

١٦) ل دۆر ئەدەبێ کرمانجی ل سەد ساڵا نوزدێ و بیستێ زایینی، تەحسین ئیبراهیم دۆسکی، هەولێر ، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٢٧٦ لاپەڕە).

١٧) دەنگسازی و بڕگەسازی لە زمانی کوردیدا، د. شێرکۆ بابان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە،ساڵی ٢٠٠٥، (٢٠٦ لاپەڕە).

١٨) هۆنراوەی بەرگری لەبەرهەمی چەند شاعیرێکی کرمانجی سەروودا ١٩٣٩ - ١٩٧٠، د. عبدالله یاسین عەلی ئامێدی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٣٢٠ لاپەڕە).

١٩) یوسف و زولەیخا، حەکیم مەلا ساڵح، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٦، (٤٠٧ لاپەڕە).

٢٠) زمانی کوردان - چەند لێکۆڵینەوەیەکی فیلۆلۆجی زمان، پ . د فریدریش موولێر ئەوانی تر، و : لە ئەڵمانییەوە د. حمید عزیز ، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (١٩٢ لاپەڕە).

٢١) ڕێبەری بیبلۆگرافیە کوردییەکان ١٩٣٧ - ٢٠٠٥، شوان سلێمان یابە، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٦، (٤٠٠ لاپەڕە).

٢٢) فەرهەنگی گەورەی مـن . د. کوردستان موکریانی ، چاپی یەکەم، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٦ ،(٨٠ لاپەڕە).

٢٣) دیوانی عەزیز - محەمەد عەلی قەرەداغی – هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ، ساڵی ٢٠٠، (١٤٤ لاپەڕە).

٢٤) زاراوەگەلی کاروباری مین - جەمال جەلال حوسێن - دلێر سابیر ئیبراهیم – دەزگای گشتی هەرێم بۆ کاروباری مین، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٦ ، (٨٠ لاپەڕە).

٢٥) زاراوەی راگەیاندن - کەمال غەمبار - هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ، ساڵی ٢٠٠٦، (٩٦ لاپەڕە).

٢٦) زاراوەی ئەدەبی - ئامادەکردنی: لیژنەی ئەدەب لە کۆڕی زانیاری کوردستان ، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ، ساڵی ٢٠٠٦، (٣٨٠ لاپەڕە).

٢٧) ئیندێکسی گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد(١٩٧٣ - ٢٠٠٢) - شوان سلێمان یابە - هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ، ساڵی ٢٠٠٦ ، (٢٤٠ لاپەڕە).

٢٨) The Historical Roots of the National Name of the Kurds ـ د. جەمال ڕەشید، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ، سـاڵی ٢٠٠٦، (١٠٧ لاپەڕە)

٢٩) فەرهەنگی کۆمەڵناسی ـ عوبێد خدر ـ چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، سـاڵی ٢٠٠٧، (٨٣ لاپەڕە) .

٣٠) بزاڤی ڕزگاریخوازی نیشتیمانی لە کوردستانی ڕۆژهەڵاتدا (١٨٨٠ ـ ١٩٣٩ز) ـ د. سەعدی عوسمان هەروتی ـ چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (١٥٥ لاپەڕە) .

٣١) شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە بەڵگەنامەی قاجاری دا ، نووسینی: حەسەن عەلی خانی گەڕووسی ، وەرگێڕانی لە فارسییەوە : محەمەد حەمە باقی ـ چاپخانەی دەزگای ئـاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (٢٠٤ لاپەڕە) .

٣٢) شۆڕشی شێخ عوبەیـدوڵڵای نـەهری لـە بەڵگەنامــەی ئەرمەنیـدا ، نووسـینی : ئەسکەندەر غۆریانس، وەرگێڕانی لە فارسییەوە ـ محەمەد حەمە بـاقی . چـاپخانەی دەزگـای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (١٢٨ لاپەڕە).

٣٣) فەرهەنگی کوردی ـ فارسی، وەرگێڕانی لـە فارسـییەوە ـ محەمــەد حەمــە بـاقی . چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (١١٢ لاپەڕە) .

٣٤) شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە بەڵگەنامەی ئینگلیزی و ئەمریکی دا ـ نووسینی ـ وەدیع جوەیدە. وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە ـ محەمەد حەمە باقی . چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (١١٦ لاپەڕە) .

٣٥) شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە بەڵگەنامەی قاجاری دا، نووسینی : عــەلی خان گۆنەخان ئەفشار. وەرگێڕانی لە فارسییەوە ـ محەمەد حەمە بـاقی . چـاپخانەی دەزگـای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (٤٢٦ لاپەڕە) .

٣٦) شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە بەڵگەنامەی قاجاری دا ، نووسینی : عەلی ئەکبەر سەرهەنگ. وەرگێڕانی لە فارسییەوە : محەمــەد حەمــە بـاقی . چـاپخانەی دەزگـای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧. (لاپەڕە١٩٢).

٣٧) چەپکێك لە زاراوە گەلی کشتوکاڵ ـ ئامادەکردنی ـ حەمە ساڵح فەرهادی ـ چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (١٤٤ لاپەڕە) .
٣٨) شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە بەڵگەنامەکانی وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئێران دا. وەرگێڕانی لە فارسییەوە : محەمەد حەمە باقی . چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر ، ساڵی ٢٠٠٧، (٢٧٠ لاپەڕە)
٣٩) فەرهەنگی دیوانی شاعیران (نالی ، سالم ، کوردی) ، نووسینی ـ د. محەمەد نووری عارف، چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر ، ساڵی ٢٠٠٧، (١٠٠٠ لاپەڕە).
٤٠) یەکەم فەرهەنگی تۆ ، وەرگێڕانی: د.کوردستان موکریانی، چاپخانەی دەزگای ئاراس، هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (٨٦ لاپەڕە).
٤١) ئەدەبی منداڵانی کورد دوای ڕاپەڕین، نووسینی: حەمە کەریم هەورامی، چاپخانەی دەزگای ئاراس، هەولێر ، ساڵی ٢٠٠٧، (٣٦٨ لاپەڕە).
٤٢) فەرهەنگی هەراشان، کۆکردنەوە و داڕشتنی: کۆمەڵێك مامۆستا، چاپخانەی دەزگای ئاراس ، هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (٣٣٦ لاپەڕە).

ئەکادیمیای کوردی :

٤٣) ئەلبوومی کەشکۆڵ ،ب ١، دانراوی: محەمەد عەلی قەرەداغی، چاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٣٥٢ لاپەڕە).
٤٤) الأدب الشفاهي الكُردي ، علي الجزيري ، چاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٢٠٠ لاپەڕە).
٤٥) بەرکولێکی زاراوە سازیی کوردی، ئامادەکردنی : جەمال عەبدول، دووەم چاپ، چاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٣٣٠ لاپەڕە).
٤٦) دیوانی قاصد، ساغکردنەوەی : شوکر مستەفا و ڕەحیم سورخی، چاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٣٥٢ لاپەڕە).

٤٧) چەند لێکۆڵینەوەیەك دەربارەی مێژووی کورد لە سەدەکانی ناوەڕاستدا، نووسینی: دکتۆر زرار سدیق تۆفیق ، چاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٢٠٨ لاپەڕە).

٤٨) کیمیای ژەهری دەستکرد. نووسینی: پ.د. عەزیز ئەحمەد ئەمین ، چاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٢٠٨ لاپەڕە).

٤٩) ڕۆڵی سەربازیی کورد لە دەوڵەت و میرنشینە ناکوردیەکان لە سەردەمی عەبباسیدا، نووسینی: مەهدی عوسمان حسێن هەروتی، چاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٣٦٨ لاپەڕە).

٥٠) دور نواب السليمانية في المجلس النيابي العراقي (١٩٤٥ ـ ١٩٥٨)، دانانی : سالار عبدالكريم فندي الدوسكي، چاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٣٠٤ لاپەڕە).

٥١) عبدالله گۆران، رائداً لحركة تجديد الشعر الكوردي، دانانی: كەمال غەمبار چاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٣٢٠ لاپەڕە).

٥٢) وثائق بريطانية عن تشكيل دولة كوردية مستقلة ١٩٢٤-١٩٢٧ ، دانانی: د.عبدالفتاح علي البوتاني، چاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٢٦٨ لاپەڕە).

٥٣) ساڵنامەی ئەکادیمیای کوردی ، ئامادەکردنی : پرۆفیسۆر د. وریا عومەر ئەمین . چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر ، ساڵی ٢٠٠٩، (٥٦ لاپەڕە).

٥٤) مەمێ و زینێ ، ئامادەکردنی : جاسمێ جەلیل ، دوکتۆر عیزەدین مستەفا ڕەسووڵ خستوویەتییە سەر نووسینی کوردیی عیراق و پێشەکیی بۆ نووسیوە و لێی کۆڵیوەتەوە ، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر ، ساڵی ٢٠٠٩، (١٦٨ لاپەڕە).

٥٥) هەنگاوێك لەسەر ڕێگەی لێکۆڵینەوەی (دیوانی سالم) دا، ئامادەکردنی : محەمەدعەلی قەرەداغی، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر ، ساڵی ٢٠٠٩، (٨٠ لاپەڕە).